

Divan Şiirinin Sözlük Dünyasından Cömertlik Temasının İzdüşümleri

Reflections of the Theme of Generosity from the Dictionary World of Divan Poetry

Recep ÇELİK
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Aksaray Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili
Bölümü, Aksaray, Türkiye

Aksaray University, Rectorate,
Department of Turkish Language,
Aksaray, Türkiye.
celikrecep@gmail.com

Öz

Bu çalışma, iyilik temalarından biri olan cömertlik kavramının, klasik Türk şiirinde leksikal öğeler, figürler ve imgeler aracılığıyla nasıl yansıtıldığını kapsamlı biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Cömertlik, ahlaki erdemler içerisinde insanlık tarihinin başlangıcından bu yana merkezi bir konuma yerleştirilmiş ve evrensel niteliğiyle daima öne çıkmıştır. Bu kadim değer; bireye ait bir iyilik ifadesi olmasının yanında ruhsal olgunluğun, nezaketin ve insanî duyarlılığın yansıması olarak anlam bulmuştur. İyilik temalarından cömertlik klasik Türk şiiri geleneğinde, insanî ilişkiler ayrıca doğa tasvirleri kanalıyla evrensel bir erdem olarak ele alınmasının yanında güneş, deniz, nehir, bulut ve gül bahçesi gibi tabiata ait öğeler aracılığıyla estetik imgeler ve figürler ağı içerisinde ön plana çıkarılmıştır. Bu imgeler, cömertliği bireysel bir fazilet ifadesi olmasının yanı sıra ilahi nizam ve kozmik düzene eklenilen bir hakikat olarak yansıtmak için kullanılmıştır. Özellikle kasidelerde iktidar sahiplerinin cömertliği, doğanın cömertliğine timsal unsurlarla kıyaslanarak manevi olgunluk ve adalet temelli bir liderlik tezahürü olarak resmedilmiştir. Bu sebeple şiirde cömertlik, sadece bir “el açıklığı”nın methi değil; bireysel kemalatin, toplumsal değerlerin ve idealize edilmiş ahlaki erdemlerden birinin şiirsel ifadesi olarak ruh bulmuştur. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; cömertliğin klasik Türk şiirindeki temsillerini, leksikal düzlemde kullanımlarını, figüratif yapılarını ve doğaya ait imgelerle kurulan anlam ilişkilerini tespit etmek ve estetik, edebî ve ahlaki panoramasını ortaya koymaktır. Ancak temsilî nitelikteki örnekler üzerinden cömertliğin tematik analizi yapılmaya çalışılmış olup kapsamlı bir envanter iddiası taşımamaktadır. İlgili alandaki kavramsal ve tematik çözümlere katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Şiir Estetiği, Ahlaki Erdemler, Cömertlik

Abstract

This study aims to comprehensively analyze how the concept of generosity, one of the themes of goodness, is reflected in classical Turkish poetry through lexical elements, figures and images. Generosity has been placed in a central position among moral virtues since the beginning of human history and has always stood out with its universal nature. This ancient value; In addition to being an expression of goodness belonging to the individual, it has also found meaning as a reflection of spiritual maturity, kindness and human sensitivity. In the tradition of classical Turkish poetry, generosity, one of the themes of goodness, has been addressed as a universal virtue through human relations and depictions of nature, as well as being brought to the forefront within a network of aesthetic images and figures through elements of nature such as the sun, sea, river, cloud and rose garden. These images have been used to reflect generosity as an expression of individual virtue as well as a truth articulated with divine order and cosmic order. Especially in odes, the generosity of those in power has been compared to the exemplary elements of nature and portrayed as a manifestation of spiritual maturity and justice-based leadership. For this reason, generosity in poetry is not only a praise of “generosity”; it has found its spirit as a poetic expression of individual perfection, social values and one of the idealized moral virtues. In this context, the main purpose of the study is to determine the representations of generosity in classical Turkish poetry, their lexical use, figurative structures and the semantic relations established with images of nature and to reveal its aesthetic, literary and moral panorama. However, a thematic analysis of generosity has been attempted through representative examples and does not claim to be a comprehensive inventory. It is aimed to contribute to conceptual and thematic analyses in the relevant field.

Keywords: Classical Turkish Literature, Poetry Aesthetics, Moral Virtues, Generosity

Geliş Tarihi/Received 08.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted 18.05.2026
Yayın Tarihi/Publication Date 26.06.2026

Atıf:

Çelik, R. (2026). Divan Şiirinin Sözlük Dünyasından Cömertlik Temasının İzdüşümleri. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi* (77), 78-94.

Cite this article:

Çelik, R. (2026). Reflections of the Theme of Generosity from the Dictionary World of Divan Poetry. *Journal of Literature and Humanities* (77), 78-94.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial
4.0 International License.

Giriş

Cömertlik insanoglunun var oluşundan beri ahlaki, toplumsal ve manevi erdemler seçkisinin merkezinde yer alan iyilik temalarındandır. Kadim ve evrensel bir değer olan cömertlik, yüzyıllar boyunca bireysel bir erdem olmanın ötesinde bireylerdeki nezaket ve olgunluğun bir tezahürü olmuştur. Gerçek hayattan unsurlarla beslenen divan edebiyatı bu ve benzeri iyilik temalarını dünyevi ve uhrevi anlam boyutlarıyla ele almıştır. Divan edebiyatı, bireyin dünyaya dair algılarını ve anlamlandırmalarını şiirsel bir dille aksettiren geleneğin ürünüdür. Bu gelenek içerisinde, diğer iyilik temaları gibi, cömertliğin de insani ilişkilerin yanı sıra doğanın işleyişinde bile kendini gösteren evrensel bir erdem olarak imgelendiği görülmektedir. Sıcaklığını ve ışığını esirgemedi yayan güneş, sınır tanımaksızın cömertçe suyunu sunan deniz, kesintisiz akarak insanlığa hayat veren nehir, rahmet yağmurlarını yeryüzüne akıtan bulut, hem göze hem de ruha şifa olan gül bahçeleri gibi tabiata ait unsurlar klasik Türk şiirine renk, hareket, enerji ve çeşitlilik katan imgeler olarak yer bulmuşlardır. Ancak israf ile cimrilik ekseninde itidali esas alan cömertlik, ölçülü ama beklentisiz bir ihsan anlayışıyla yukarıdaki imgeler gibi verirken azalmayan bir değer olarak idealize edilmiştir. Bu imgeler, estetik yönüyle birlikte uhrevi bir boyutla şiirin metaforik dünyasını orijinal bir düzleme çıkararak şiire hayat vermiştir. Bu bağlamda cömertlik ahlaki bir erdem olmayı biraz daha aşarak ilahi intizamın dünyevi izdüşümleri olarak anlamlandırılmış ve anlatılmıştır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan kültürel mirasın ahlaki erdemlerinden cömertlik, bireyin toplumsal statüsünü belirleyen ve pekiştiren en önemlisi toplum nazarında saygı ve itibar elde etmesine vesile olan iyilik temalarındandır. Ahmet Yükneki'nin Atebetü'l-Hakayık'ta ifade ettiği gibi, "Halk içinde en iyisi cömert insandır. Cömertlik şeref, ikbal ve cemali artırır. İnsanlar arasında sevilme isterse, cömert ol, cömertlik seni sevdirir." (2016, s. 18). Bu anlayış, cömertliğin toplumsal ilişkilerdeki rolünü yüceltir. Benzer bir yaklaşım sergileyen Keykavus da; "Tasarruf etmek malın bekçisidir, cömertlik ise itibar ve haysiyetin bekçisidir." (2016, s. 45), ifadesiyle bu görüşü destekler. Kabusname'deki bu tespit, cömertliği sadece maddi bir paylaşım değil, bireyin toplumsal prestijini inşa eden temel bir değer olarak konumlandırmaktadır.

Klasik Türk şiirinde, bilhassa kasidelerde erk sahipleri; tabiatın cömertlikle özdeşleşmiş (güneş, yağmur, deniz gibi) unsurlarıyla kıyaslanarak övülmüş ve yüceltilmiştir. Burada bu temanın bir övgü malzemesi olmanın ötesinde manevi olgunluğun bir ifadesi olarak kullanıldığını göz ardı etmemek gerekir. Özetle, şiirde cömertlik yalnızca "el açıklığı"nın bir ifadesi değil; bireysel kemalatın, toplumsal bilincin ve ideal ahlaki tasavvurların şiirsel biçimde dillendirilmesidir.

Çalışmanın temel amacı iyilik temalarından cömertliğin; çeşitli anlam ilgileri, figürler ve bazı imgeler kanalıyla eriştiği anlam dizgelerini saptamak ve bu tema ile yoğrulan estetik, edebî ve ahlaki paylaşımları sunmaktır. Araştırma klasik Türk şiirinin söz varlığı içerisinde tespit edilen bazı şiirler üzerinden yapılan kavramsal bir tahlil ve tespit sürecini ihtiva etmektedir. Araştırma kapsamı, klasik Türk şiirinin belli bir dönemi veya özel olarak seçilmiş şairleriyle sınırlandırılmamıştır. Bu çerçevede seçilen beyitler, cömertlik temasını en görünür ve işlevsel biçimde yansıttığı düşünülen örnekler arasından tercih edilmiştir. Farklı dönemlere ve muhtelif ekollere ait bazı şahsiyetlerden örnek şiirler öncelenecek şekilde klasik şiirin bütünlüklü söz varlığı göz önüne alınmaya çalışılmıştır. Bu açıdan çalışma, herhangi bir kıstas gözetmeksizin iyilik temalarından cömertliğin klasik şiire dair genel bir panoramasını sergilemeyi amaçlamıştır. Seçilen beyitler temsilî nitelikte olup, cömertlik erdemine dair tüm kullanım biçimlerini, yansımalarını ve anlam katmanlarını bütünüyle kapsama iddiası taşımamaktadır.

Çalışmanın temel odağı klasik Türk şiirinin estetik ve anlamsal dünyası olmakla birlikte; cömertlik erdeminin yalnızca tarihsel bir olgu değil, insanlığın ortak mirasına ait evrensel bir değer olduğu gerçeğinden hareketle, kapsamlı bir literatür taramasına gidilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada yer yer farklı coğrafya ve dönemlere ait düşünürlerin, filozofların ve edebiyatçıların görüşlerine de sınırlı ve tamamlayıcı bir işlev yüklenmiştir. Modern döneme veya farklı kültür havzalarına ait bu atıflar, tarihsel bağlamdan kopuk bir yaklaşımdan ziyade; klasik şairin ele aldığı cömertlik imgesinin, insanlığın ortak hafızasındaki evrensel karşılığına düşünsel düzeyde işaret etme amacı taşımaktadır. Dolayısıyla söz konusu alıntılar, metnin ana tartışma eksenini değiştirmek için değil; kavramsal çerçevenin evrensel boyutlarını, karşılaştırmalı bir perspektif ile zenginleştirmek ve tematik analizin anlaşılabilirliğine katkı sunmak amacıyla yardımcı bir unsur olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak çalışma klasik Türk şiirinde iyilik temalarından cömertliğin leksikal izlerini, figürler ve doğa imgeleriyle kurulan derin ve çok boyutlu anlam dizgelerini içermekte, fakat bu ilişkilerin her bir zümresini detaylıca incelemeyi değil, genel hatlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda tahlil ve tespit edilen bilgi ve bulguların klasik şiirin sözlük dünyasıyla birlikte ahlaki erdemlerin edebî tasvirine yönelik çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

Cömertliğin Tanımı ve Kavramsal Çerçevesi

Cömertlik kavramı, tarihsel süreç içerisinde farklı anlam boyutlarıyla değerlendirilmiş; bu çerçevede genellikle cûd, sehâvet, sehâ, mürüvvet, mekremet ve atâ gibi çeşitli terimlerle ifade edilmiştir. Ancak bu terimlerin cömertliğin çeşitli yönlerini yansıttığı, kendi bağlamında her birinin farklı anlam ilgilerinin ve derinliklerinin olduğu unutulmamalıdır. Cömert, Farsça cevân-merd kelimesinden Türkçeleştirilmiştir. Sehâ ve sehâvet kavramları, sözlükte "ocakta kolaylıkla ateş yakılabilecek şekilde genişlik sağlanması ve ateşin alevleriyle dumanının rahatça yükselmesine imkân tanınması" anlamlarına gelmektedir. Bu fiziksel

tasvirden hareketle, gönül zenginliği ve cömertlik kavramları için de sehâvet terimi kullanılmıştır. Öte yandan, “bir şeyin yeni, sağlam ve değerli olması” ile “cömertlikte bulunmak” anlamlarını taşıyan cevd veya cevdet kökünden türeyen cûd terimi de terimsel açıdan sehâvetle eşanlamlı olarak kabul edilmiştir (Çağrı, 1993, 8/72). Öte taraftan Kur’ân-ı Kerîm’de cömertliğin bezl, ikram, infak, îsâr, ihsan ve i’tâ gibi terimlerle karşılandığı görülmektedir. İslâmî kültür ve edebiyat ortamının kaleme alınan öncü metinleri arasında yer alan Atebetü’l-Hakayık, Kutadgu Bilig ve Nehcü’l-Ferâdîs gibi eserlerde de cömertlik kavramının farklı derinliklerde ele alındığı görülmektedir.

Cömertliğin kavramsal çerçevesine ve anlam felsefesindeki boyutuna ilişkin olarak farklı dönemlerde ve çeşitli coğrafyalarda farklı yorumlar getirilmiştir; bu bağlamda, düşünürler, şairler, bilim insanları, filozoflar, halk ozanları ve âlimler tarafından konuya dair çeşitli görüşler, tespitler ve çözümlenmeler ortaya konmuştur. İbn Rüşd’e göre, cömertliğin kemal derecesine ulaşabilmesi için iki temel unsurun bir arada bulunması gerekir: Birincisi, bağışta bulunulan kişinin söz konusu bağışa gerçek anlamda ihtiyaç duymasındır; zira ihtiyaç duyulmayan bir nesnenin verilmesi, hakiki anlamda bir cömertlik olarak değerlendirilmez. İkinci husus; kişinin kendi ihtiyaçlarını gözetmeksizin, tamamen karşılıksız bir niyetle bağışta bulunması gerekliliğidir. Kısaca ifade etmek gerekirse; bağış eylemi, ödül, övgü yahut onay görme gibi herhangi bir gayeden arındırılmış olmalıdır (2018, s. 283). Bu görüşü daha derin bir biçimde ifade eden Halil Cibran, gerçek manada cömertliği bireyin kendi için önemli ve de gerekli olan bir şeyi başkasının ihtiyacına feda etmesi olarak tanımlar. Cibran’a göre “Cömertlik sizden daha çok ihtiyacım olan şeyi bana vermenizde değildir, asıl sizin benden daha çok ihtiyacınız olanı bana vermenizdedir (2016, s. 87)”. Bu aforizmayla Cibran cömertliğin özveri, fedakârlık ve bilinçli bir yaklaşım tarzı içerdiğini vurgular. Cibran’ın *Kum ve Köpük* isimli eserinde benzer bir görüşünü ifade eden cümlesi şu şekildedir: Cömertlik, elinden gelenin fazlasını vermektir ve gurur ise ihtiyaç duyduğunuzdan daha azını almaktır. (2020, s. 144).

Nitekim cömertliğin panoraması fazlalıklarını değil de insanın değerli olanlarını başkalarıyla paylaşmasıdır. Benzer bir düşüncüyü ifade eden Oscar Wilde, “İnsanlar en çok gereksinim duydukları şeyleri elden çıkartmaya bayılırlar. Bence bu cömertlik kuyusunun en kör noktasıdır (2022, s. 72).” sözünde, cömertliğin gerçekte neyin verildiğinden çok, ne kadar özverili bir şekilde verildiğine vurgu yapar. Wilde sözünde gerçek cömertliğin, bireyin sahip olduğu en değerli ve ihtiyaç duyduğu şeyi başkasına sunması gerektiğini ima eder.

Mevlana ise *Mesnevî*’sinde “Tuzağa yemler dökmek cömertlik değildir.” sözüyle, cömertliğin yüzeysel ve manipülatif bir şekilde yapılmaması gerektiğini öğütler (2015, s. 270). Cömertliğin özünde başkalarını kandırmak ya da çıkar gözetmek olmamalıdır. Hakiki cömertlik etik değerlerle yoğrulmuş ve bunlara tezat arz etmeyen bir eylem olmalıdır.

Kâtip Çelebi, *Mîzânü’l-Hakk fi İhtiyârî’l-Ehak* adlı eserinde cömertliği, denge olması boyutuyla ele alır. Ona göre cömertlik, israf ve cimrilik arasındaki dengeyi sağlayan terazidir. Cömertlik başlı başına bir dengedir. Vermenin dengesidir. Her şeyde bir ifrat, bir tefrit bir de itidal vardır. Mesela israf ifrat, cimrilik tefrit, cömertlik itidaldır (2016, s. 44). Kâtip Çelebi, bu bağlamda cömertliği bir denge hali olarak tanımlamakta ve onu “vermenin dengesi” olarak nitelendirmektedir. Kâtip Çelebi’nin bu bağlamda verdiği örnekler, israfın ifrat, cimrilik ise tefrit olduğunu göstermektedir. İsrâf, ölçsüz ve gereksiz harcamaları içeren bir aşırılık hâliken, cimrilik ise malî ve imkânları paylaşmaktan kaçınmayı ifade eden bir eksiklik durumudur. Cömertlik ise bu iki uç nokta arasında bir denge unsuru olarak konumlandırılmakta ve bireyin hem kendisi hem de toplumu için ideal bir davranış biçimi olarak görülmektedir. Kâtip Çelebi’nin bu değerlendirmesi, yalnızca bireysel ahlak açısından değil, aynı zamanda sosyal düzen ve ekonomik adalet açısından da önem taşımaktadır. Toplumsal yapının sürdürülebilirliği açısından cömertlik, hem bireylerin birbirine olan desteğini hem de sosyal dayanışmayı pekiştiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Aşırı harcama (israf) ekonomik dengesizliklere yol açarken, aşırı tutumluluk (cimrilik) ise toplumsal bağların zayıflamasına ve sosyal adaletin zedelenmesine sebep olabilir. Bu nedenle, Kâtip Çelebi’nin vurguladığı gibi, cömertlik dengeyi sağlayan bir erdemdir ve ideal davranış biçimi olarak öne çıkmaktadır. Svend Brinkmann: “İtidalli kimse; cimrilikle sınırsız cömertlik, ödeklilikle gözü karalık arasında denge kurar (2023, s. 63).” sözüyle cömertlik ile cimrilik arasında denge kurmanın önemine dikkat çeker. Sonuç olarak cömertlik itidalli bir ihsan biçimi; maddî bağışın ötesinde ahlaki, etik ve özveri içeren bir davranıştır. Cömertlik etik boyutuyla diğerkâm bireylerin, diğer insanların ihtiyaç ve eksikliklerine duyarlılık göstererek buna uygun tutumlar geliştirmesini, gösterişsiz ve israftan kaçınan itidalli bir paylaşımı ifade eder.

Divan Şiirinde Cömertlik: Tematik Analiz

Cömertlik zenginler ve yöneticilerin yanı sıra sıradan bireyler için de toplumsal ve ahlaki anlamda önemli bir erdemdir. Tarih boyunca yazılan felsefi, dinî ve edebî metinlerde cömertliğin bireysel ilişkilerde ve toplumun ahlak algısında rolünün ne denli önemli olduğuna dair tespitler görülmektedir. Bu tespitler arasında, bireyin toplum nezdindeki statüsünü belirlemede etkili unsurlardan biri olarak cömertliğin rolü dikkat çekicidir. Yaygın kanaatin aksine, cömertlik sadece maddî bir eylem olarak görülmemekte aynı zamanda bireyin toplumda saygınlık ve itibar elde etmesine olanak tanıyan bir meziyet olarak da kabul edilmektedir. Yani maddiyat üzerine kurulu bir dünyanın çarkları arasında, temelleri maddeye dayanan bu erdemün sosyal işlevlerini de göz ardı etmemek gerekir. Nitekim Attar, *Pendname*’sinde (2021, s. 66); nezaket, tatlı dil ve cömertliğin bireye

itibar kazandırdığını belirterek konuyu bu bağlamda ele almaktadır.

Cömertlik din noktasında da özel bir erdem olarak görülmüş, iki dünya saadetinin kapı aralayıcı olarak kabul edilmiştir. Klasik dinî metinlerde bu hususa vurgu yapıldığı görülmektedir. Ahmed Yesevî'nin, Divan-ı Hikmet'inde "Hayır ve cömertlik eyleyenler, yetim gönlünü alanlar / Çehâr-yârlar yoldaşı, Kevser dudağında gördüm" (2010, s. 53) dizeleriyle cömertliğin gerçek anlamda uhrevi saadetin bir vesilesi olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Ahmed Yesevî'nin cömertliği kişiyi ilahi bir ihsana mazhar kılan yüce bir ahlaki mertebe olarak değerlendirdiği görülmektedir. Cömertliğin farklı boyutlarına dikkat çeken bir diğer önemli kişi Hacı Bektaş-ı Velî'dir (öl. 1271), *Makâlât*'ında cömertliği dört kategoriye ayırır: mal cömertliği (zenginlerin meziyeti), beden cömertliği (gazilerin vasfı), can cömertliği (âşıkların fedakârlığı) ve gönül cömertliği (ariflerin ulviyeti) (2006, s. 60). Bu değerlendirme, cömertliğin sadece maddi değil, bireyin varlığının farklı yönleriyle de gerçekleştirilebileceğini göstermektedir.

Benzer şekilde Yusuf Has Hâcîp (öl. 1077), *Kutadgu Bilig*'inde "İyilik, doğruluk ve cömertlik insanıyettedir." (2019, s. 27) değerlendirmesiyle cömertliği insan olmanın temel gereksinimlerinden biri olarak ifade eder. Ancak Hâcîp, "Cömertlik çok iyi şeydir, onu bırakmamalı. Ama başkasının malıyla cömertlik yapılmamalı." (2019, s. 219). Hâcîp bu uyarısıyla, cömertlik eyleminin ancak kişinin kendi mülkü ve imkânları dahilinde yapıldığında meşru ve ahlaki bir değer taşıyacağını vurgular. Özetle yüzyıllar boyunca yazılan felsefi, dinî ve edebî metinlerin cömertliğin toplumsal hayatta ve manevi anlamda oynadığı rolün önemine dikkat çektiği görülmektedir.

Cömertlik Saygınlık Kaynağıdır

Bireyin toplum gözünde saygınlığını pekiştirmekle birlikte onun karakterine derinlik ve incelik katan bir erdem olarak cömertlik, sosyal ilişkilerde güven ve muhabbet ikliminin tesis edilmesinde hayati bir rol üstlenir. Dolayısıyla, ister bir hükümdar ister sıradan bir birey olsun, cömertlik her durumda kişiye değer katan ve onu yücelten iyilik temalarından biridir. Bundan ötürüdür ki Hayâlî Bey (öl. 1557), cömertliği bir hükümdarın gözünün nuru yani bir anlamda hükümdarların süsü olarak niteler. Işık göz için nasıl görmeye vasıl bir unursa cömertlik de hükümdarlığın gereği temel unsurlardandır. Hayâlî Bey'in gözünden diyebiliriz ki cömertlik olmazsa hakiki bir hükümdarlık mümkün değildir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde cömertlik, yalnızca bir hükümdarın dışsal gösterişinin değil, aynı zamanda içsel kudretinin de bir ifadesidir. Sonuç olarak, hükümdarın en kıymetli özelliği nitekim en büyük meziyeti cömertliktir. İnsanlara lütufta bulunmak ve iyilikle yaklaşmak hükümdarın hükümdarlığını süsleyen ziynettir. Hayâlî Bey'in dizelerinden yola çıkarak denilebilir ki, bir hükümdarın gerçek ziyneti ne altından taçlar ne ipekten elbiseler ne de mücevherli kaftanlardır; onun asıl süsü, halkına gösterdiği cömertlik ve sergilediği hoşgörüdür. Ayrıca beyitte cömertliğin "dideye nur" oluşu dikkat çekici bir ifadedir. Şairin bu ifadeyle cömertlik ile basiret ve hikmet arasında bir ilgi kurduğunu söyleyebiliriz. Cömertlik aynı zamanda hükümdarın gerçek manada halkı görme ve yönetme basiretini sağlayan unsurlardan biri gibi düşünülmüştür:

Dîdeye nûr durur Şâh-ı cihândâra sehâ

Zîver-i mülk durur dâver-i devrâna kerem (Hayâlî Bey, K. 15)¹

Hayâlî Bey'in dizelerinde vurguladığı bir hükümdar ya da sıradan bir bireyin toplumsal konumunu etkileyen saygınlık, itibar ve cömertlik arasındaki ilişki birbirini tamamlayan ve bütünlük oluşturan olgulardır. Halka karşı cömertlik sergileyenler ki özellikle yönetici sınıftan olanlar, onların kalbinde saygınlık kazanır ve sevgi filizleri ekerler. Neticesinde halk ile hükmeden arasındaki ilişki güçlenirken duyulan saygı da doğru orantılı olarak artar. Hâlis bir hükümdar sadece salt güçle değil içsel erdemlerle halkın nazarında yüksek derecelere ulaşır ve bazı yöneticiler vardır ki bunun timsali olmuştur. Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim (öl. 1743), kasidesinde büyük bir zarafet ve cömertlik sahibi olan memduhunu övmektedir. Aynı zamanda bu kişiyi cömertliği ile kazanılan saygınlığın vücut bulmuş hâli olarak görür. Şayet cömertlik gibi türlü meziyetlerden ötürü saygınlık kazanmanın bir bedeni ya da somut bir karşılığı olsaydı o kişinin ancak memduhu olduğunu söylemektedir. Şair, memduhunu itibar ve saygınlığın tecessüm etmiş bir timsali olarak tasvir ederken; aynı zamanda onun cömertliğini yücelterek bu erdemın toplumsal statüdeki belirleyici rolünü de gözler önüne sermektedir. Kısaca cömertliğin ve iyiliğin insana kazandırdığı en büyük şeyin saygınlık olduğunu vurgulamaktadır:

Şu kadar lutf u kerem sâhibi mükrimdir kim

O olur dünyede cism olmak olursa tevkîr (Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim K. 24)

Cömertlik Saadet Kaynağıdır

Kişilere yardımda bulunmak, arka çıkmak veya içten bir tebessüm sunmak bazen bireye tarifi mümkün olmayan manevi bir haz yaşatabilir. Cömertliğin mayasında da bu hazza ait tutkuların bir çeşit yansıması vardır. Klasik Türk şiirinde cömertliğin her iki dünya saadetinin binasına ait yapı taşlarından biri olarak düşünüldüğünün izleri görülmektedir. Cömertliğinden ötürü

¹ Alıntılmalarda kullanılan kısaltmaların açılımı şu şekildedir: G.: Gazel; K.: Kaside; Mes.: Mesnevi; Muh.: Muhammes; Mur.: Murabba.; Müst.: Müstezad; Tarih: T.; Terk.: Terk-i Bend. Tuy.: Tuyuş; Beyit: B.; Kit'a: Kit.

çevresini mutlu kılan, sevgiyle yâd edilir ve bu his de kişiye sonsuz bir mutluluk bahşeder. Gerçek mutluluk sahip olduklarının üstüne koymakta değil paylaşarak arttırmakta saklıdır. Bu sebeple sanılanın aksine paylaşıldıkça artan sadece mutluluk değil mutluluğa vesile olanlardır.

Filibeli Ahmed'in (öl. 1933) *A'mâk-ı Haya'l*'inde bu temaya dair özel bir bahis açılmıştır. Bu bahiste kayda değer bazı kişilerin bakış açılarına göre saadetin ne olduğuna dair görüşler sunulur. Hazreti İbrahim'e göre saadetin, yalnızca çalışmak ve kazanmakla elde edilmediği; kazanılanın, başkalarıyla paylaşılması, topluma faydalı bir hâle getirilmesiyle de mümkün olduğu ifade edilir (2017, s. 83). Kazancını etrafındakilerle paylaşmak demek olan cömertlik, hem bireye hem de topluma mutluluk verir. İranlı şair Hâcû-ı Kirmânî'nin (ö. 1353) *Ravzatü'l-Envâr* adlı eserinden yaptığı çeviriyle nasihat türündeki mesnevisine kazandırdığı aşağıdaki beyitte Derviş Hayâlî (öl. ?) saadete ulaşmak isteyen kişinin cömertlik ve adaleti bir yaşam felsefesi olarak benimsemesi gerektiğini öğütlemektedir. Şairin öğüdünün sadece bireysellik içermediğini aynı zamanda toplumsal ahlak anlayışının da bir yansıması olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Şairin, temelde bireysel mutluluğun toplum dinamiklerini etkileyen değerlerle bir şekilde ilintili olduğunu işaret ettiği görülmektedir:

Olayım dir-isen ehl-i sa'âdet

Özüne pîşe it 'adl u sehâvet (Ravzatü'l-Envâr Mes. 49)

Yûnus Emre'nin "gönül yapmak" düsturuyla işaret ettiği ve klasik kaynaklarda "Cömertin yemeği devadır." (Kabaklı, 2011, s. 302) şeklinde yankı bulan anlayışa göre; insanın manevi şifası, bir başkasının derdine derman olmaktan geçer. Yakınıımızdaki kişilerin dertlerine, maddi ve manevi sıkıntılarına kulak tıkamamak; bunlara ortak olmak her iki tarafa da mutluluk verir. Nev'i Divanı'nda gazeller arasına yazılmış olan başlıksız ve maktasız küçük kasidede cömertlik iyilik ve erdem adına var olan her şeye bolluk ve bereket veren temel bir değer olarak tasvir edilmektedir. Şair, lütfu saadet pazarını güzelleştiren bir unsur olarak görür. Dizelerdeki "bâzâr-ı sa'âdet" ifadesi muhtemelen toplumun mutluluk ve huzur ortamına işaret etmektedir. Nevî nazarında özetle cömertlik ve iyilik sayesinde toplumun refah ve mutluluk seviyesi artar. Dizelerde hükmedenleri ve hayır sahiplerini övgüyle anarak onları toplumun mutluluğuna destek olacak erdemli davranışlara teşvik eden bir dil kullanmaktadır:

Cûdundan alur feyzi gülîstân-ı mürüvvet

Lutfunla bulur revnakı bâzâr-ı sa'âdet (Nevî K. 8)

Cömertlik Cennet Anahtarlarındandır

Cömertlik erdeminin yüceliği ve hakiki manası, İslâmî gelenekte feragat ve karşılık beklemeksizin verme ilkesine dayandırılır. Fütüvvet literatüründe cömertlik; kişinin sırf insanî mülahazalarla başkalarının hak ve menfaatini kendi nefsinden önde tutması ve herhangi bir karşılık beklentisi olmaksızın iyilikte bulunması şeklinde tarif edilir (Kabaklı, 2011, s. 300). Benzer biçimde klasik Türk-İslâm kaynaklarında cömert kimse, elindekini önce kendi nefsine harcamak yerine gerçekten muhtaç olana yönelten, yani sahip olduğu imkânı başkasının ihtiyacı lehine feda eden kişi olarak tanımlanır; böylece bütün mahlûkata karşı fedakârlık, cömertliğin özü olarak öne çıkar (Alan, 2022, s. 943). Hz. Peygamber'in sade hayatı, mazlumların hamiliği ve karşılıksız ikramları da cömertliğin, yalnızca mal paylaşımına indirgenemeyecek, kişiyi ve toplumu inşa eden temel bir ahlâk ilkesi olduğunu somut biçimde ortaya koyar (Yağcı, 2017, s. 21). İnsanlar için iyilik temalarından cömertlik gibi bazı hasletler, ahlaki anlamda cennetin kapısını aralamaya yardımcı erdemlerdendir. Maddi ya da manevi anlamda fedakârlık bireyin manevi değerinin yücelmesine vesile olabilir. Revânî (öl. 1524), dizelerde zorda kalsa da fedakâr insanların nihayetinde menzillerinin yüce bir makam olduğunu belirtir. Ona göre, cennete girerken kimse cömert kişinin önüne geçemeyecektir. Şair dizelerde cömertliği övmekle kalmayıp cömertliğin ebedî âlemde en yüce makamlara vesile bir araç olduğunu gözler önüne sermektedir:

Cân viren üftâdenün kûyundur âhir menzili

Kimse takdîm olmadı cennetde cömerd üstüne (Revânî G. 351)

Aşağıdaki dizelerde Seyyid Mehmed Emîn Efendi (öl. 1721), muhatabına doğrudan seslenerek cömertliği şiar edinmesi ve cimrilikten sakınması yönünde ahlaki öğütler vermektedir. Buradaki en dikkat çekici nokta ise şairin kullandığı "sehâvet ehli ol" tabiridir. Bu ifade, şairin cömertliği yalnızca anlık bir davranış olarak değil, kişinin karakterine nüfuz etmiş yerleşik bir kimlik olarak görmek istediğine işaret etmektedir. Aynı zamanda "itme zinhar" (sakın yapma) ifadesi, bir öneri ya da tavsiye değil dikkat çekici bir uyarı niteliği içermektedir. Şair, cimriliği sadece kötü bir kusur olarak değil zinhar yapılmaması gereken bir kusur olarak ele almaktadır. Dolayısıyla cimri kişi cennet yüzü göremeyecek dolayısıyla cömert kimselere cennet nasip olacaktır. Derviş Hayâlî de cömertliği cennetle ilişkilendirmektedir. Cimri kişininse cennet yüzü göremeyecek oluşuna yapılan vurgu, cimrilüğün yalnızca bir ahlaki zaaf değil, aynı zamanda ebedî saadetin önünde ciddi bir engel olarak görüldüğünü göstermektedir. Derviş Hayâlî'nin vurgusu Ferîdüddîn Attâr'ın sözleriyle birlikte yorumlandığında daha derin bir boyut kazanır: "Cömertlik, kökü cennette olan ve dalları dünyaya uzanan bir ağaç gibidir; kim bu ağacın bir dalına tutunursa, o dal onu cennete taşır (2019, s. 70)". Bu metafor, cömertliğin yalnızca toplumsal ilişkilerde değil, insanın nihai akıbetinde de belirleyici bir rol oynadığını ortaya koyar:

Sehâvet ehli ol buhl itme zinhâr

Bahîl görmeyiserdür rûy-ı Cennet (Seyyid Mehmed Emîn K. 8)
 Severem ben sehâ ehlin hakîkat
 Sehâvet ehli olur ehl-i cennet (Ravzatü'l-Envâr Mes. 50)

Cömertlik Büyüklük Göstermektir

Klasik Türk şiirinde cömertliğe dair bazı beyitlerin Osmanlı'daki ahlaki ve sosyal değerleri yücelten didaktik bir bakış açısıyla yazılmış oldukları görülür. Cömertlik bireyin toplum nazarında yüceliğine, büyüklüğüne dalalet eden bir meziyet olarak ele alınmıştır. Bireysel bir özellik olmanın yanında ideal insan tipinin temel vasıflarından biri olarak görülmüştür. Cömertlik göstermenin büyüklük sergilemekle eşdeğer olduğu düşünülmüş âdeti büyük bir insan olmanın şartlarından biri olarak kabul edilmiştir. "Sehâvet" (cömertlik) ve "âlî-cenâb" (yüce gönüllülük, büyüklük) gibi kavramlara birbirini tamamlayıcı olarak yer verilmiş ve cömert bir bireyin seçkin bir kişi olduğu fikri vurgulanmıştır. Bireyin sahip olduklarından özellikle kendi ihtiyacı olanını diğer bireylere fedakarca sunabilme erdemi -başkalarını kendisine denk görmek ve onların iyiliğini öncelemek- elbette büyüklüktür. Bu açıdan bakıldığında cömertliğin maddi paylaşımın ötesinde bir değer ifade ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, kimi perspektiflerde bu tavır, safdillik veya gereksiz fedakârlık olarak da yorumlanabilir.

Cömertlik ve iyilik, sözcüklerin sınırlarını aşan ve bizzat eylemde vücut bulan bir mahiyete sahiptir. Nitekim dönemin önemli ahlak klasiklerinden *Ahlâk-ı Muhsinî*'de Hüseyin Vâiz-i Kâşifi, hakiki insan olmanın ölçüsünü güzel sîrete bağlamış; güzel huylu olmanın iyilikten sadece dem vurmakla (söz etmekle) değil, bizzat iyi bir tabiata sahip olmakla gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Dodangeh, 2024, s. 40). İnsan doğasının bu asli yansıması, kelimelerden ziyade davranışlarda tezahür eder. Doğu sahası tarihî Türk yazı dillerine ait metinlerde, Mahbûbü'l-Kulûb'da geçen "Bir ekmeği ikiye bölüp yarısını aç bir kimseye verene sahâ de, kendi yemeyip var olanı ihtiyaç sahibine verene ahı de" ifadesi, cömertliğin tanımını doğrudan somut davranış üzerinden kurar; burada övgü, söze değil bizzat eyleme bağlanır (Alan, 2022, s. 954). Cömertlik, bireyin büyüklüğünü ortaya koyan öyle bir erdemdir ki, bu meziyetin varlığı en çok kişinin eylemlerinde müşahede edilir. Kânî'nin de (öl. 1791) dizelerinde ifade ettiği gibi her kula nasip olan bir özellik değildir. Nasıl ki keramet tacı Yaraticı'nın seçkin kullarına bir lütfu, her başa layık olmayan bir ihsansa; cömertlik de sıradan insanların vasfı olamayacak kadar yüce bir erdemdir. Liyakat ve cömertlik gibi bazı üstün meziyetler herkese nasip olmayacak yücelik içeren vasıflardır. Kânî, bu açıdan, cömertlik kavramını ululamakla birlikte kutsiyet atfetmiştir:

Kerâmet tâcı her bir başa lâyük mı degül Kânî
 O tâc-ı mekremet her başa olmaz anladuk bildük (Kânî G. 110)

Kişileri büyüklük vasfına mazhar kılan cömertlik erdemi dizelerde klasik Türk şairlerince sadece dünyevi bir makamı değil aynı zamanda ruhani yücelik ve ilahi lütf taşıyıcısı mesajını iletmek için de vurgulanmıştır. Ne tasarruf etmenin ne de yüksek gelir elde etmenin bir hayrını görmeyen Nâşid (öl. 1792) için cömertlik, insan-ı kâmillere Allah'ın özel bir lütfudur. Nâşid, ilahi bir nimet olarak gördüğü cömertliği olgun yaradılışı kişilerde bulunan herkese nasip olamayacak bir büyüklük olarak ifade eder. Gerçek mutluluk insanlara büyüklük göstermektedir:

Semâhat başka bir feyz-i Hudâ'dır tîn-i kâmilde
 Ne taklîl-i masârıfıdan ne çok îrâddan gördüm (Nâşid G. 66)

Cömertlik Güzelliklerin Kaynağıdır

Bireyin kendi eksiklerini görebilmesi ve düzeltebilmesi sadece fiziksel bir varlık olmanın ötesine geçerek gerçek manada insan olmanın önemli bir parçasıdır. Feridüddin Attar (öl. 1221), kendini gerçekleştirmiş insan modelini tanımlarken, başkalarının eksikliklerine takılmak yerine kişinin kendi hatalarını görebilmesini, bunları düzeltmeye çalışmasını, insanlara karşı nazik ve hoşgörülü olmasını en önemlisi cömert olmasını vurgular. Ona göre (2017, s. 22) ahmaklığın dört alameti vardır: Kendi ayıbını görmeyip de başkalarının kusurunu aramak. Gönüne cimrilik tohumu saçtığı hâlde cömertlik ummak. Huyu ile halkı hoşnut etmeyen kimsenin Tanrı kapısında hiçbir değeri yoktur. Âdeti huysuzluk olanın işi daima nefret kazanmaktır. Kötü huy tende canın belasıdır. Huysuz kişi insandan sayılmaz. Attar'ın tespitinden anlıyoruz ki ahmaklık, sadece akıl eksikliği değil, ahlaki bir zaaf olarak da düşünülmelidir. İnsanın cimrilik gibi kendi içindeki bu ve benzeri olumsuzluklarla yüzleşmesi onun hem kendi varlığını hem de toplumu güzel kılar.

Nitekim Sadi-i Şirâzî, Gülistan adlı eserinde bu durumu hikmetli bir dille aktarır: "Bir bilgeye; 'Cömertlik mi iyidir, yiğitlik mi?' diye sorduklarında, o da; 'Cömertliği olanın yiğitliğe ihtiyacı yoktur.' cevabını vermiştir." (2001, s. 106). Şeyh Sadi'nin *Gülistan* (2001, s. 106) adlı eserinden alıntılıdığınız bu söz, cömertlik erdemini yiğitlik gibi çarpıcı bir örnekle kıyaslayarak diğer erdemlere göre yüceliğini ve diğer erdemler için temel oluşturduğunu anlatır. İçsel bir zenginliği ve başkalarına yardım etme erdemi olan cömertliğin yiğitlik gibi bir güç gösterişine ve arayışına ihtiyacı yoktur. Sadi'nin tespitiyle bu erdem kişinin nişanı olmuş ve diğer erdemlere de yol açmıştır. Klasik Türk edebiyatında mutluluk ve talihin genellikle adaletle bazen de cömertlikle ilişkilendirildiği örnekler vardır. Şeyh Galib (öl. 1799) mesnevisindeki dizelerde saadetin artmasını temenni etmekle birlikte

bunun bir sebebe bağlı olduğuna işaret etmektedir. Sebebe dair açıklama “cömertlik, yiğitlik ve en güzel âdettir” şeklinde verilmiştir. Şeyh Sadi'den esinlendiği düşüncesini uyandıran bu dizede Şeyh Galib'in cömertliği yiğitlikle özdeşleştirdiğini görmekteyiz. Şair, mutluluk ve talihin artmasını bir anlamda bunların kaynağını doğrudan cömertlikle ilişkilendirmiştir. Cömertliği bir erdem olarak görmenin yanı sıra savaş meydanında yiğitlik ile bir tutmaktadır. Bunu en güzel alışkanlık (eygü 'âdet) olarak nitelemekle güzelliklere vesile kılmıştır:

Dahı yüz ol kadar baht u sa'âdet

Sehâvet erlik ü çok eygü 'âdet (Hüsrev ü Şirin Mes. 2)

Kişinin kendi ayıbını görmeyip başkalarının kusurlarını araması ya da cömertlikten ziyade cimrilik gibi davranışlar göstermesi insan doğasının tezatlarla kurulu karmaşıklığının ve erdemler arası çatışmaların dikkat çekici bir yansımasıdır. Cömertlik elbette güzelliklere vesile ve güzel huylara kapı aralayan bir erdemdir ancak her erdem bir zıttı olduğu ve üstün niteliklerin kötülüğe evrilebileceği unutulmamalıdır. Konuya dair, İslam ahlak literatüründe ve Fârâbî felsefesinde; “Her erdem bir dengesi vardır; cömertlik, cimrilik ile müsrifliğin itidalidir.” şeklinde (Toksöz, 2016, s. 85) yerinde bir tespit yapılır. Bu görüş, diğerkâmlıkla yola çıkan cömertliğin haddini aştığında müsrifliğe, azaldığında cimriliğe dönüşebileceğini ifade etmektedir. İnsani erdemlerin bu hassas dengesine mukabil, Meşhur Kerem kasidesinde Ahmed Paşa'nın (öl. 1497) Allah'ın kuluna sunduğu sonsuz ve dengeli manevi güzellikleri betimlediğini görmekteyiz. Hayyat-ı cihan, dünyayı şekillendiren kudret, yani Allah manevi elbiseler biçmiş bir anlamda kuluna bir takım içsel olgunluk ve yüksek erdemler bahşetmiştir. Şair ikinci beyitte Yaratıcı'nın kereminin kulun yaşamını nasıl güzelleştirdiğini ve şekillendirdiğini anlatmaktadır:

Sana biçdi yine bir hil'ati hayyât-ı cihân

Kim anun dâmeni cûd oldı girîbânı kerem (Ahmed Paşa K. 16)

Cömertlik Kişinin Süsüdür

Cömertlik, basit manada insanın maddi olanaklarını diğer insanlarla paylaşması değil aynı zamanda asil bir ruhun ve erdemli bir ahlakın dışa yansımasıdır. Nitekim içteki bu güzellik şu ya da bu sebeple somut bir şekilde dışa vurulduğunda bu “süs” ışıklar saçarak ve insanın toplum gözünde itibarını yükseltir. İmam Gazali'nin “cömertlik; hiçbir karşılık beklemeksizin ve başa kalmaksızın yapılan yardımdır (2015, s. 141).” sözünde olduğu gibi karşılık beklemeksizin sunulanlar kişinin ruhindaki iyilik ve saflık derecesini ortaya koyar. Bu davranış kişinin toplumdaki imajını güçlendirmekle birlikte kişiyi rol model konumuna yükseltir. Görünüşe yansıyanların derin erdemlerden doğduğunu göz ardı etmemek gerekir. İmam Buhari'nin (öl. 870) “Asıl cömertlik, muhtaç durumda olan kimseyi kendisine tercih etmektir (2005, s. 83).” şeklinde vurguladığı gibi, gerçek cömertlik insanın yalnızca mal ve mülk değil, kalbi ve içsel değerleriyle de başkalarına sunabileceği en kıymetli şeyleri paylaşmasıdır.

Nef'i'nin (öl. 1635) dizelerinde cömertlik, bireyin ruh dünyasında parıldayan bir cevher olarak sunulmuştur. Şairin bu kavramı doğadaki en değerli taşlarla kıyas ederek verdiğini görmekteyiz. İlk dizede sanatın kaynağının (şairin) inciler saçan bir kalem olduğu ve hâsılının bitmek tükenmek bilmeyen bir deniz olduğu vurgulanmaktadır. İkinci dizede ise cömertlik sedef benzeltmekte, kişinin temiz yaratılışı ise bu sedefin içindeki şahlara layık bir inci gibi gösterilmektedir. İnci/ sedef arasında kurulan bu anlam dizgesi sayesinde cömertliğin dışsal bir gösteriş değil, insanın özünde filizlenen ahlaki bir değer olduğu vurgulanmaktadır. Sedef, inciyi meydana getirmenin yanında istiridye kabuğunun çeperine doğal rengi veren bir maddedir. Bu bağlamda dışarıdan basit gözükse de özünden inciyi çıkarır. İşte cömertlik dışsal bir gösteriş için değil, manevi bir değer olarak ortaya konulduğunda hakiki anlamına kavuşur. Bu noktada cömertlik, bireyin ruhunu süsleyen; bir anlamda en değerli ziynetlerinden biri olarak görülür. Gerçek manada değeri, inci misali özündeki saflığında ve karşılık ummadan etrafını aydınlatmasında saklıdır:

Hüner gûyâ denizdür mâliki kilik-i güher-pâşun

Kerem gûyâ sadefdür tab'-ı pâkûn dürr-i şehvârı (Nef'î K. 49)

Sinan Yağmur'un Hz. Mevlana adlı eserinde geçen “Cömertlik sadece verdiklerinizle değil, verdiğinizin değeri ile de anlaşılır. Çöpe atacağını vermek cömertlik sayılmaz (2011, s. 235).” sözü de gösteriyor ki cömertlik bireyin ahlaki değerlerinin bir ifadesi olarak sebil edilenlerin değeriyle de doğru orantılıdır. Cömertlik insani erdemleri süsleyen müstesna ziynetlerdendir. Gerçek manada cömertlik de verilenin özünde sahip olduğu kıymetle ölçülür. Cömertliğin, insanı süsleyen diğer tüm erdemlerin "tacı" mahiyetinde olduğuna dair dikkat çekici bir örneğe ise Kemâl Ümmî'nin (öl. 1475) dizelerinde rastlıyoruz. Şair, sehanın (cömertliğin) her türlü hayır, ibadet ve hünerin "başı" olduğunu ifade eder. İnsanı manen süsleyen hüner ve ibadetler, ancak cömertlik tacıyla taçlandığında bir anlam kazanır. Şair, cömertliği öylesine zarif ve vazgeçilmez bir ziynet olarak görür ki bu hasletten yoksun birinde, "keramet" gibi olağanüstü bir halin bulunmasını dahi anlamsız ve "kuru bir iddia" olarak değerlendirir. Öyle ki kişinin eğer cömertliği yoksa keramet sahibi bile olması boşunadır. Şairin, dizelerde cömertliği keramet sahibi olmaktan bile yüce mertebeye konumlandığı görülmektedir:

Her hayr u tâ'at u hünerün başıdır sehâ

N'ider kerâmeti kişiye dek kerem gerek (Kemâl Ümmî G. 63)

Gedizli Kabûlî'nin (öl. 1592) dizelerde ifade ettiği gibi, cömertlikle kişinin adı iyi yayılır; cömert değilse kişi için bunun aksi gerçekleşir. İlk dizede cömertliğin insana hayırla yâd edilme lütfunu bahşedeceği ve iyiliğin ve cömertliğin insanı nasıl ölümsüzleştirdiği işlenmektedir. İkinci dizede ise cömertliği yoksa kişinin cimrilikle ya da kötülükle anılacağı uyarısı yapılmaktadır. "Akçesi ucuz olanın kendisi kıymetli olur." atalar sözünde ifade edildiği gibi cömert kişinin nazarında akçesinin pek kıymeti yoktur fakat cömertliği herkes tarafından sevilir. Hâsılı, cömertlik bireyin ruhunu güzelleştiren, onu insanlık nazarında değerli kılan en zarif süslerinden biridir:

Sehâyile kişün nîk-nâmı şâyi' olur

Sehâ ki olmaya âdemde 'aksi vâki' olur (Gedizli Kabûlî Dîvânı B. 90)

Cömertlik Merhametin Yansımasıdır

Merhamet insanı, insan kılan vasıfların başında gelir. Has Hacib'in (öl. 1077) *Kutadgu Biliğ'*de vurguladığı üzere, kişinin insanlık vasfına nail olabilmesi için iki şey gerekir: Biri merhamet, diğeri cömertlik (2013, s. 230). Cömertlikte olduğu gibi merhametin özünde de "karşılıksız" gösterilen içten bir duyarlılığın tezahürü bulunmaktadır. Bu iki kavram, sadece dinî metinlerde değil aynı zamanda klasik Türk şiirinde de kemale ermiş bir ahlakın işaret taşları olarak ele alınmıştır. Cömertlik; merhamet, sevgi, şefkat gibi niteliklere sahip olmayı da kapsamaktadır (Şen, 2011, s. 164). Bu noktada bu iki erdem birbirini tamamlamakla birlikte güçlendirir. Klasik Türk şiirinde merhamete, cömertliğin pratikte yansıması olarak yer verildiği görülmektedir. Bu noktada merhamet duygusu cömertlik erdeminin dış dünyaya açılan kapısı olarak konumlandırılmıştır. Ahmed Paşa (öl. 1496) aşağıdaki dizelerde, ahvâlini ölü bir toprağa benzetmekte ve bu hâlden kurtulabilmesi yani yeniden dirilmesi için padişahın cömertliğini ve merhamet yüklü inayetini beklediğini ifade etmektedir. İkinci dizede yer alan "cömertlik bulutundan beklenen yağmur" imgesi, cömertlik ve merhamet temalarının iç içe geçtiği somut bir örnek olarak değerlendirilebilir. Şairin burada maddi bir yardımdan öte gönül dünyasını mamur edecek, bir anlamda ruhuna tekrar hayat verecek merhamet yüklü bir cömertliği arzuladığını görmekteyiz. Dizeleri cömertliğin somutlaşmış ve merhametle süslenmiş bir erdem olduğunun ifadesi olarak kabul edebiliriz:

Ben kara topragam ihyâ-yı memât itmek için

Yagsa cûdun bulıdından n'ola nîsân-ı kerem (Ahmed Paşa K. 15)

Cömertlik ve merhametin, bütün olarak değerlendirildiğinde bir hükümdarın idaresi altındaki halkın güvenini kazanması ve destek görmesini sağlayan temel unsurlardan biri kabul edildiği görülür. Cömertlik maddi yardımın ötesinde merhametle birlikte iç içe sergilendiğinde manevi olarak verilen bir değer ifadesi olarak ön plana çıkarılır. Feridüddin Attar'ın *Mantıku't-Tayr'*inde (2019, s. 112) kuşların yolculuk esnasında birbirlerine yardımda bulunmaları ve fedakârlık göstermeleri, bu değerlerin sembolik ifadesi olarak karşımıza çıkar. Benzer şekilde, Şeyh Sadi'nin *Gülîstan'*inde da cömertlik ve merhamet (2022, s. 114) erdemi bireysel ve toplumsal düzlemde özel bir haslet olarak ele alınmıştır. Cevrî'nin (öl. 1654) ifade ettiği gibi; cömertlik bir padişahın güzel ahlakının göstergesi, merhamet ve lütuf ise tabiatının birer işaretidir:

'Adâlet 'âdeti insâf-ı resmi dâd mu'tâdi

Kerem hüsn-i hisâli merhamet lutf-ı şî'ârıdur (Cevrî K. 12)

Cömertliği Şiirde Temsil Eden Figürler

Allah

Kur'an'da cömertlik Allah'ın mutlak bir sıfatı olarak geçer. "Rahmân" (55/27), "Rahîm" (96/3) ve "Kerîm" (İnfitâr 82/6) gibi isimler O'nun cömertliğinin ifadesi olmuştur. Bunlarla birlikte "Vehhâb, Latîf, Tevâb, Gaffâr, Afüv, Raûf, Hâdî" gibi isimlerle de Allah'ın cömertliğinin farklı tarafları vurgulanmıştır. Özetle cömertliğin sadece bir iyilik teması olarak değil de Yaratıcı'nın kullarına karşı merhametinin ve bağışlayıcı özelliğinin bir yansıması olarak verildiği söylenebilir. Ayrıca cömertliğiyle insana örnek teşkil etmesi anlamında görülmektedir. Nitekim İmam Gazâlî, cömertliği Allah'a teslim olunan kalbin hazinesi (2019, s. 2/113) olarak görür ve ona göre Allah kendisine dost kıldığı kulunu güzel ahlâklı ve cömert yaratmıştır (2015, s. 73). Bundan hareketle şiirlerde Allah'ın cömertliğine duyulan hayranlığın insanların bu iyilik temasını içselleştirerek diğer insanlara sergilemeyi teşvik edecek şekilde işlendiği görülmektedir. Üsküdarlı Fenayî (öl. 1664), aşağıdaki dizelerde âlemlerin başlangıcını Allah'ın cömertliğiyle ilişkilendirmektedir. İslam felsefesindeki "ibdâ" (yoktan yaratma) kavramıyla ilişkilendirebileceğimiz bu düşünce hiçbir şey yokken Allah'ın cömertliğiyle âlemleri yaratmasını ifade eder. Burada dikkat çekici husus anlatının Yaratıcı'nın salt bir güç ifadesi değil aynı zamanda cömertliğinin bir tezahürü olarak verilmesidir. İkinci dizede ise Allah'ın merhametine sığınan insanoğlunun acziyetinin farkında oluşunu görürüz:

Yog iken 'âlemleri cûdunla îcâd eyledün

Ola fazlunı umaruz kullarına bî-hisâb (Üsküdarlı Fenayî G. 24)

Cömertliğin Allah ile ilişkilendirilerek verilmesi derin bir manevi boyutu olduğunun vurgusudur. Özünde karşılıksızlık ve beklentisizlik barındıran bu iyilik teması, mutlak anlamda yalnızca Allah'a nispetle tam ve eksiksiz şekilde tezahür eder. Dinî

literatürde “Allah cevâddir; yani cömerttir ve ihsan sahibidir, bu sebeple cömertliği ve güzel ahlâkı sever” şeklindeki rivayet, Hak’tan halka doğru yayılan bir “cömertlik hiyerarşisi”nin temel dayanağı olarak görülür; edebî metinlerde de Yaraticı’nın yüceliği ve cömertliğinden sıklıkla bahsedildiği dikkat çeker (Gök, 2022, ss. 19–21). İslam düşünce geleneğinde “el-Cevâd” (Cömert) ismi, Allah’ın zâtına özgü yetkinliğini ifade eder; O, varlık verirken hiçbir karşılık beklemediği için “hakiki cömert” sadece O’dur (Toksöz, 2016, s. 98). Çünkü bu evrene varlık veren Allah’tır. Her ne var ise onun cömertliği, ihsanı ve bağışının hâsıladır. Âşık Paşa’nın (öl. 1332) *Garîb-nâme*’de ifade ettiği gibi birey bunun idrakinde olmalıdır. Beyitte şair, dünyaya gelişin ve görünen bütün varlığın doğrudan doğruya Allah’ın “bahşış, ihsan ve cûd”unun sonucu olduğunu vurgular; insanın sahip olduğu her şey, aslında ilahî cömertliğin bir emanetidir. Böylece beytin bağlamında, kulun cömertliğinin de kendi başına bir üstünlük değil, Allah’ın sınırsız cömertliğini fark edip ona uygun davranma çabası olduğu ima edilir; gerçek cömertlik, mülkün sahibinin Allah olduğu bilinciyle, O’nun ihsanını kullarla paylaşmaktan ibaret görünür.

Çün kim Allah dünyâyâ virdi vücûd

Kim anundur bahşış ü ihsân u cûd (Garîb-nâme Mes. 294)

Gönlü Zengin Bireyler

Cömertlik, tarih boyunca eserlere konu edilen insani erdemler içerisinde en önemli temalardandır. İyilik temalarından cömertlik maddi, manevi, bireysel, toplumsal ve ilahi düzlemdeki anlam boyutu birçok kişinin dikkatini çekmiş; özellikle İslam ahlak felsefesinde pek çok değerlendirme yapılmıştır. Bu manada Hz. Ömer’in şu deyişi sadece cömertliği ve onun diğer ahlaki erdemlerle olan ilişkisini özlü bir şekilde ifade etmektedir: “Adalet olmadıkça yönetimin faydası olmaz, edep olmadıkça asaletin faydası olmaz, cömertlik olmadıkça zenginliğin faydası olmaz, güven olmadıkça sevincin faydası olmaz, kanaat olmadıkça fakirliğin faydası olmaz, alçak gönüllü olmadıkça yükselmenin faydası olmaz.” (Necip, 2012, s. 62). Bu düşünce, iyilik temalarının birbirinden destek alarak oluşturduğu bütünü ifade etmesi bakımından önemlidir. Burada zenginliğin anlamlı olabilmesi için cömertliğin önkoşul olarak sunulduğu görülmektedir. Cömertlikten ârî bir zenginliğin ahlaki bir erdem olmaktan çıkıp toplumsal huzursuzluğa yol açabileceği unutulmamalıdır.

Cömertliğin ele alınış şekillerinden biri de bu vasıfla temayüz etmiş birçok şahsiyetin şiirlere konu edilmesidir. Bu bağlamda, İslam tarihi ve Arap edebiyatında Hâtem et-Tâî, Bermekî, Ma’n bin Zâide ve Ca’fer-i Tayyar gibi şahsiyetler cömertliği temsilen şiirlerde ahlaki prototipler olarak kullanılmışlardır. Bu figürler üzerinden cömertlik yüceltilmiş ve sembolleştirilmiştir.

Hâtim et-Tâî, cömertliğiyle ün kazanmış ve cahiliye devrinde yaşamış Tay kabilesi reisidir (Tülücü, 1997, 16/472). Henüz çocukken eli açıklığı ve misafirperverliğiyle tanınmış, bu özelliği menkıbelere ve şiirlere malzeme edilmiştir. “Hâtim’den daha cömert” deyişi onun cömertlik timsali oluşunu günümüze taşıyan sözlerdendir. Türk edebiyatıyla birlikte Arap ve İran edebiyatında cömertliğiyle örnek bir şahsiyet olarak anılmış birçok halk hikâyesi ve eser yazılmıştır.

Ca’fer b. Yahyâ Bermekî, Abbâsîler döneminin önde gelen devlet adamlarından biri olup özellikle cömertliğiyle ünlenmiştir (Yıldız, 1993, 7/4). Şairleri ve âlimleri himaye eden Bermekî, yalnızca devlet işlerinde değil kültürel hayatta da etkili olmuş bir şahsiyettir. Bermekîler, ailecek sergiledikleri sınırsız cömertlikleriyle tarihte derin bir iz bırakmışlardır. Neredeyse “Bermekî” kelimesi cömert anlamında kullanılır olmuştur. Bundan ötürü “Ca’fer kadar eli açık” ifadesi deyim olarak tarihte yer etmiştir.

Ma’n b. Zâide, Emevîler ve Abbâsîler döneminde yaşamış yiğit bir asker olmakla birlikte cömertliğiyle Arap toplumlarında darbimesel hâline gelmiş bir figürdür (Kelpetin, 2019, 2/191). Özellikle şairlere ve âlimlere gösterdiği cömertlikler halkın nazarında takdir kazanmış hatta bundan ötürü Abbâsî halifelerini rahatsız edecek düzeyde şahsına methiyeler kaleme alınmıştır.

Ca’fer-i Tayyar, Hz. Muhammed’e ilk iman edenlerden olup Hz. Ali’nin ağabeyidir. Cömertliğiyle tanınan Ca’fer, özellikle fakir ve muhtaç sahabelere her zaman yardım etmesinden ötürü “Ebü’l-Mesâkîn” lakabını almıştır (Önkal, 1992, 6/548). Güzel ahlaki özellikle cömertliği ve fedakârlığıyla Hz. Peygamber’in takdirini kazanmış ve onun tarafından kendisine en çok benzeyen sahâbî olarak gösterilmiştir:

Bu bağlamda Bosnalı Sâbit (öl. 1712) aşağıdaki dizelerde, klasik Türk şiirinin cömertlik timsali olan bu figürlerini, memduhunu överken kullanmakta ve bu ahlaki değere göndermede bulunmaktadır. Memduhu, soylu kişiler topluluğunun övünç kaynağı ve cömertlik erdemini adet edinmiş kişidir. Nitekim Bermekî’nin menkıbesi, Tâî’nin cömertliği ve Ma’n gibi bir kahramanın yiğitliği onun şahsında zuhur etmiştir. Bu beyitle şair, memduhunu bu üç şahsiyetin vasıflarıyla yüceltmış ve “ideal insan” olarak konumlandırmıştır:

Şeref-i zümre-i emcâd-ı mekârim-mu’tâd

Bermekî-menkabe Tâî-kerem ü Ma’n-himem (Bosnalı Sâbit K. 17)

Bu isimlerin iyilik temalarından cömertlik ile sıkça ilişkilendirilmesi onların cömertliğinin sadece tarihsel bir hatıra değil, aynı zamanda yaşatılması gereken bir tarihsel bir değer olarak algılandığının göstergesidir. Nitekim bu tarihsel hatıranın esası ise Hz. Muhammed’e dayanır:

Cömertlik üstündür bir nice işten

Cömertlik yadigârdır peygamberden

Siyâsetnâme'de geçen (2023, s. 188) yukarıdaki dizelerde Nizâmülmülk'ün (öl. 1092) cömertliği bu sebeple ahlâk-ı Muhammedî ile doğrudan irtibatlandırdığını görmekteyiz. Burada Nizâmülmülk, iyilik temalarından cömertliği birçok erdemin üstünde tutar hatta doğrudan ona peygamberî bir vasıf yükler. Yenişehirli İzzet de (öl. 1821) aşağıdaki dizelerde memduhunun cömertliğini zamanındaki kişilerle değil de tarihte sehasıyla nam salmış kişilerle karşılaştırarak vermektedir. Memduhu cömertlikte öylesine yücedir ki onun cömertlik çağına, Hâtem, Ma'n ve Ca'fer gibi büyük cömertleri dahi gölgede bırakmaktadır. "Acaba zaman gelir de bunu hatırlarlar mı şöyle bir düşünelim?" sorusuyla cömertliğe veya memduhunun cömertliğine dair okuru düşünmeye sevk eder:

'Ahd-i cûdunda anun hâtem ü Ma'n ü Ca'fer

'Acabâ hâtıra dirler mi hutûr eyleyelüm (Yenişehirli İzzet K. 10)

Padîşahlar ve Yöneticiler

İdarecilerin kerem sahibi olması, halkla idareciler arasındaki güven olgusunun tesisinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu bağlamda yöneticilerin cömertliği, yalnızca bireysel bir ahlaki erdem değil; aynı zamanda siyasi liderliğin en önemli nişanelerinden biri sayılarak tarih boyunca üstün bir değer görmüştür. Nitekim bu sebeple yöneticiler; bir anlamda ilahi merhametin yeryüzündeki yansıması olarak kabul edilmiş, İslam siyaset düşüncesinde kendilerine "zıllullah fi'l-arz" (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) sıfatı nispet edilmiştir. Öte taraftan Osmanlı siyaseti özelinde padişahların kullarına bağışta bulunması saltanatının bir ifadesi olarak kabul edilmiştir. "Ulûfe" adı altında askerî kesime ihsanlarda bulunmaları, âlim ve şairlere yönelik cömertlikler padişahların kerem sahibi olmalarını somutlaştıran örneklerdir. Bu sebeple erk sahiplerinin cömertlik meziyetlerini klasik Türk şairlerinin kaside türüyle ölümsüz kılma çabasına girdikleri görülmektedir. Bu anlayışa dair dinî metinlerde de destekleyici ifadeler göze çarpmaktadır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin: "Sehâvet ehli olan kimseye yakışan, fakire ihsandır. Âşıklara sezâ olan da cânân yolunda fedâ-yı cânâdır." (2005, s. 1/160) sözü bu düşünceyi derinleştirir. Bu ifade, kerem sahibi oluşu salt maddi bir paylaşım çerçevesinde değerlendirmekten öte onu "bir varlık ve anlam adanışı" olarak özetler. Dolayısıyla, idarecilerin cömertliği, siyasi otoritenin bir gerekliliğinden ziyade, ilahi merhametin yeryüzündeki bir tezahürü, bir bakıma manevi bir sorumluluğun yansıması olarak anlam kazanır. Aşağıdaki dizelerde Hayâlî Bey, Sultan Süleyman'ı "gül fidanı"na benzetir. Fakat bu gül öyle sıradan bir gül değil "kerem bağı"nın en nadide parçasıdır. Bu yolla padişahın cömertlikle müzeyyen ahlaki güzelliğine teşbihte bulunmuştur. Ayrıca kendisini bu bağın en güzel nağmelerini yapan bir bülbül olarak tanıtmaktadır. Fakat kendisi de sıradan bir bülbül değildir. "Hezâr" kelimesiyle kurduğu anlam dizgesi sayesinde şahsını özel bir yerde konumlandırmıştır. Kendisi padişahın övgüsünü terennüm eden bir bülbüldür ama nağmeleri bu gül için özel, bir o kadar da anlamlıdır. Kurduğu bu anlam dizgeleri kanalıyla padişahın cömertliğini estetik bir dille ifade etmektedir:

Gülbün-i bâg-ı kerem Şâh Süleymân ki anun

Var durur bencileyin bülbül-i gûyâsı hezâr (Hayâlî, K. 2)

Klasik Türk şairlerinin bu ve benzeri şiirlerle yöneticilerin cömertliğine ya da başka erdemlerine methiye düzmekle kalmadığı, ayrıca kendi sanatlarını ve şiirlerini bu cömertlik ortamının bir mahsulü olarak takdim ettiği görülmektedir. Bu takdim, sanatın icrası ve edebî mahsulün inşasında sosyal ve özellikle siyasal iklimin ne denli önemli olduğunu ifade etmesi hasebiyle dikkate haiz bir noktadır. Aşağıdaki dizeler, padişahın "zıllullah fi'l-arz" yani "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" olarak algılanışının, Şeyhülislâm Yahyâ'ya (ö. 1644) ait edebî bir izdüşümü olarak değerlendirilebilir. O padişah ki kullarına sayısız ihsanda bulunur. Bundan ötürü Allah o padişaha sınırsız bir ömür versin dileğinde bulunmaktadır. Şairin duası, cömertliğiyle halkın sevgisini kazanan padişahın, bir anlamda halkın hayır dualarına mazhar oluşunun ifadesidir:

Ol şeh 'atâyı kullarına bî-şümâr ider

Virsün o pâdişâha Hudâ 'ömr-i bî-hisâb (Şeyhülislâm Yahyâ G. 18)

Sevgililer

Klasik Türk şiirinde iyilik temalarından cömertliğin özel olarak irdelemeye ihtiyaç duyulan taraflarından biri sevgili figürüyle cömertlik erdemi arasındaki paradoksal manzaradır. Metinlerde sevgili tipi "cömertliğin ironik yüzü" olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmaya dâhil olduğu kadarıyla değineceğimiz bu hususun dikkat çekici yönü cömertlik erdemiyle sevgilinin yan yana gelemeyeceği şeklinde özetlenebilir. Zira sevgilinin klasik şiir geleneğinde aşka dair anlatılarda daha çok cimriliğiyle temayüz ettiği görülmektedir. Ancak sürekli eleştirilen bu cimriliğe sebep sevgilinin lütfunu değerli kılma ve onu farklı noktalarda yüceltme çabası olduğu da unutulmamalıdır. Bu bağlamda sevgilinin cömertliği için süreklilik ve sıradanlık içermekten çok nadirliği, seçkinliği ve de seçiciliği esas alan bir ihsan biçimi olduğunu belirtmek gerekir. Bu noktada sevgilinin lütfu/ cömertliği nadirdir, her nazarı ve hatta her reddi bile bir ihsan niteliğine sahiptir. Bu yönüyle sevgili, "zıtlıkların" değişmeceli temsilî hüviyetine bürünür; örneğin hem sevgisiyle eksik bırakır hem de yarım bir tebessümle mamur eder. Bu noktada klasik Türk şiirinde sevgili, İskender Pala'nın *Aşk Hikâyesi* adlı eserinde belirttiği, "gerçek aşk, sevginin israfı; yani

cömertçe sunulmasıdır (2024, s. 225).” anlayışına tamamen uzaktır. Klasik Türk şiirinin güzelleri cömertlik fakiri figürlerdir. Bir bakış, yarım bir tebessüm, bir selam ve hatta âşığın reddine sebep bir hesaba alınmama edası gerçekte değersizlik olarak addedilse bile âşık için büyük anlamalar ihtiva eder. Âşığını gözünde bu ve benzeri davranışlar sevgilinin kendine has cömertliğinin gizli bir ifadesidir. Bu bağlamda sevgilinin nazıyla âşığa ihsanda bulunan, reddi bile lütuf olan ve yokluğuyla onu imtihana tabi tutan estetik bir figür hüviyetine büründüğü görülür.

Nâbî'nin (öl. 1712) gazapla karışık cömertlik sevgilinin mizacıdır, tespiti bu paradoksu örnekleyen sözlerdendir. Gazaba bulanmış kerem sahibi güzeller her ne kadar görünürde hiddetli ve de ulaşılamaz bir tavır sergilese de bu tutumlarının arka planında âşığın nazarında ince ve özel bir lütuf vardır. Bu açmaz, güzellerin nazından her bakışına kadar tüm davranışlarının âşık için özel bir anlama sahip olmasıyla izah edilebilir. Sevgilinin kahri ve nazı gizli bir ihsan biçimidir:

Gazab-âlûde kerem hûblarun meşrebidür

Hande-âmîz sitem tâzelerün mezhebîdür (Nâbî G. 16)

Her ne kadar âşıklar dışında sevgili, kerem sahibi olmamakla eleştirilse de, âşığın nazarında bu böyle değildir. Hatta Leylâ Hanım'ın (öl. 1848) ifadelerinde olduğu gibi şairler sevgilileri “âlfî-cenâb” olarak görmek istedikleri için bu şekilde tasvir ederler. Nitekim klasik Türk şiirinde bu sıfat sevgililerin asalet ve cömert sahibi olduklarını vurgulamak için yaygın şekilde kullanılır. Kullanılmasında asıl gaye sevgilinin sadece fiziki değil manevi büyüklüğünü de ön plana çıkarmaktır. Yokluğunda güneşin bile gözüne zindan olduğu bir dünyada, dizelerde ifade edildiği gibi, sevgiliden merhamet dilenmek âşığın işidir. Var olanları anlamsız kılan ise sevgilinin yokluğudur:

Hâlîme rahm eyle bak ey dilber-i ‘âlfî-cenâb

Çeşmime zindân olur sensiz olursa âfitâb (Leylâ Hanım G. 1)

Sâkiler

Klasik Türk şiirinde sâkî, yalnızca mey sunan bir figür olarak değil anlam dizgesine göre çeşitli hikmetlere vesile olan biri olarak konumlandırılmıştır. Bu çok katmanlı anlam yapısı içerisinde sâkînin kimi zaman Allah'ın kimi zaman mürşidin bazı durumlarda da sevgilinin temsilcisi olarak sunulduğu söylenebilir. Tasavvufi anlamda sunulan meyın maddî bir içki olmanın ötesine geçerek hikmet, bilgi, aşk veya hakikat olarak yorumlandığı görülmektedir. Bu yorum sâkîyi hizmet eden konumundan öte derin anlamlar sunan veya lütuf dağıtan bir figür hüviyetine büründürmüştür. Bazı metinlerde dertlilere derman olan, mahzun gönülleri mamur eden bir karakter olarak tasvir edilmesi sâkîyi kerem ve merhametin timsali hâline getirmiştir.

Beyânî (öl.1664), sâkîyi cömertliğin timsali olarak görmekle birlikte dert zamanlarında dahi ihsanıyla âşığa destek olan, cömertliği her daim hatırlanacak vazgeçilmez bir dost olarak tasvir etmektedir. Sâkî, klasik Türk şiirinde sadece neşeli zamanların (iyi gün) dostu değil aynı zamanda gam zamanlarının (kötü gün) da dostudur. Özetle sadece maddî anlamda değil; gönülleri şad eden, kederleri hafifleten, meclislere neşe saçan ve ruhsal bir ferahlık saçan manevi anlamda cömertlik timsali bir figürdür. Bu yönüyle klasik Türk şiirinin kendine has ve çok katmanlı anlam dizgeleriyle şekillenen, özgün ve cömertlik kaynaklarından ve nadide figürlerinden biridir:

Keremin nice Beyânî unudur sâkî'nün

Bezm-i gamda katı çok lutfına mazhar düşdi (Beyânî G. 804)

Klasik Türk şiirinde sıkça rastlanan örneklerde olduğu gibi, Kerküklü Tabiboğlu (ö. 1908) da sâkîyi “gönül tabibi” olarak nitelendirir. Dizelerde sâkî, hem maddî hem de manevî açıdan yaralara merhem, dertlere deva bir figürdür. Şair, sâkînin sunacağı şarabın ya da sergileyeceği cömertliğin kendisine hayat vereceğini düşünmektedir. Zira şairin derdinin dermanı ve aradığı şifa, bu meyde mevcuttur. Öyle ki bu mey, sıradan bir içki değil; lütfkâr sâkînin kerem bağından süzülen bengi sudur. Bu yönüyle beytin tasavvufi bakımdan farklı anlam katmanlarına kapı araladığı görülmektedir. Sâkî ilahi aşkın bir remzi, gönle huzur bahşeden bir metafor olarak belirir. Sonuç olarak cömertliğin sâkînin ayırt edici bir sıfatı olarak verildiği görülmektedir:

Sakiyâ mey vir bana derdim ‘ilacın kıl kerem

Kim bu meyden derdime elbet deva eksük değil (Kerküklü Tabiboğlu G. 80)

Cömertliğin Şiirsel İmgeleri: Tabiat Unsurları Üzerinden Bir Okuma

Klasik Türk şairi bireyin ruh dünyasını ve ahlaki tasavvurlarını bölgesel, estetik ve edebî bir potada eriterek okurlarına sunan bir geleneğin işçisidir. İyilik temalarından bazı ahlaki erdemler bu geleneğin kaleminde somut semboller ve doğaya ait unsurlarla farklı anlam dizgelerinde karşımıza çıkar. Nitekim şairler, doğaya dair bazı unsurların imgelenmesiyle şiirin anlam evreni genişletmişlerdir. Şiirsel imgelerle somutlaştırılan bu yüce hasletlerden biri de cömertliktir. Maddî, manevî birçok anlam genişliğiyle sergilenen bu erdem; dünyayı aydınlatan güneşte, kıvrım kıvrım akan nehirlerde, doğaya hayat bahşeden yağmurda, meyveleriyle damaklara tat veren ağaçlar gibi nice unsurlarda kendini gösterir. Klasik Türk şairi bu unsurlardan sadece fiziki görünüşleriyle değil farklı anlam ilgileriyle de faydalanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, iyilik temalarından cömertliğin; güneş, deniz, nehir, bulut, yağmur ve gül bahçesi gibi, örneklem olarak seçtiğimiz tabiata ait çeşitli imgelem unsurları kanalıyla

kazandığı anlam katmanları ele alınacaktır. Doğaya ait bu ögelerin cömertlik temasının anlam genişlemesine nasıl aracılık ettiği ve klasik Türk şiiri çerçevesinde estetik, edebî ve ahlaki bağlam içindeki konumu yorumlanacaktır. Değerlendirme sürecinde herhangi bir dönem, şair veya şiir türü ayrımı gözetilmeksizin örnek beyitler sunulacaktır. İnceleme özellikle konu bütünlüğü ve derinliği sağlamak için alt başlıkların sınırlı tutulduğu bir yapı çerçevesinde oluşturulmaya gayret edilmiştir.

Güneş

Klasik Türk şiirinde güneş, fiziksel özelliklerinin yanı sıra; metafizik yönüyle de kullanılan bir imgedir. Tabiatın döngüsü içinde her manada hayat veren, her gün yeniden doğarak âleme canlılık katan güneş aynı zamanda cömertliğin sürekliliğini ve süreksiz olmayan lütfu simgeler. Işığını ve ısını her canlıya hiçbir karşılık beklemeden ve ayırım gözetmeden sunması onu karşılıksız ihsanın figürü hâline dönüştürür. Güneş, kıskançlık ya da "dirîğ eylemek" (pintilik) nedir bilmez. Nitekim klasik Türk şiirinin doğu sahasındaki zirvelerinden Ali Şîr Nevâî, Bedâ'î'ü'l-Vasat eserinde cömertlik (sahâvet) ile güneş (kuyaş) arasında doğrudan bir bağ kurmuş ve cömertliği güneşten (Alan, 2022, s. 953) bile üstün tutan şu beyti kaleme almıştır:

Çün sahâvet ilgi açsan dehr çıkmas zerreyi
Zer-feşânlıkda kuyaş ser-pençesinin himmetin

Şair bu beyitte; "Cömertlik elini açtığın vakit, dünyanın payına düşen en fazla bir zerredir; altın saçarcasına ihsanda bulunmakta güneş bile elinin himmetine yetişemez" diyerek, cömertliğin ışığının güneşten dahi kuşatıcı olduğunu vurgulamıştır. Bundan ötürü sevgilinin cömertlik tabiatı, Revânî (öl. 1524) gibi birçok şair tarafından güneşin cömertliğiyle imgelenmiştir. Revânî bu imgeyi daha da derinleştirerek; sevgilinin cömertliğini güneşin kuşatıcılığıyla, âşığın konumunu ise güneşin ışığında varlık bulan zerreye özdeşleştirir. Şair, sevgilinin 'âlî-cenâb' (yüce ve cömert) tabiatı karşısında âşığın, tıpkı güneşin azameti karşısındaki zerre gibi hakir ve muhtaç olduğunu vurgular:

‘Uşşâk zerre gibi hakîr oldugı bu kim
Mahbûblar güneş gibi ‘âlî-cenâb olur 16. yy. (Revânî G. 6)

Pala'nın, "Malın zekâtını vermek cömertlik sayılmaz. Çünkü daha çok üzüm almak için asmayı budamak gerekir (2016, s. 35)." tespitinde özetlediği gibi, cömertlik verilenin tazelenmesi, tekrar hayat bulmasıdır. Güneş batmakla hayat vermek için tekrar doğar ve bu döngü esasında kendisini tüketmeden diğerlerine hayat vermesinin göstergesidir. Cömertlik ve ışık (güneş) arasında benzerlik kuran bir diğer örnek Ni'met'e (öl. 1773) aittir. Yazdığı tarih beytinde şair, güneşin dünyayı aydınlatması ve ısıtması gibi cömertliğin de aynı etkiye sahip olduğundan bahseder ve güneşin faydası hiç azalmaz. Cömertlik, her daim bir yenilenmedir ve kişi verdiğiyle sadece başkalarına değil, kendine de taze bir hayat sunar:

Kerem ıssı o kadar tâb u ziyâ virmiş kim
Feyz-i nûr itmededür mihre kîbâbındaki câm (Ni'met T. 74)

Deniz ve Nehirler

Denizler ve nehirler, klasik Türk şiirinde coğrafi özelliklerin ötesinde şiirsel anlatım biçimleri özelinde araç olarak kullanılmışlardır. Bu iki şiirsel imge, sonsuzluğa akmaları ve hayat bahşetmeleri gibi yapısal özellikleri itibarıyla karşılık ummayan ve sınır tanımayan bir cömertliğin sembolü hâline gelmiştir. Şiirsel bir imge olarak nehirler hedefi belli olan bir ihsanın, denizler ise kaynağı meçhul aynı zamanda kapsamının sınırsız ve ezeli bir bahşedişin temsilidir. Ancak bu iki ögenin sunduğu ihsanın dil, din ya da renk ayrımı yoktur. İyilik temalarından cömertlik erdemi muhatabı için olduğu kadar sahibi için de bu ayrımlardan münezzehtir. Ömer Hayyâm, Hz. Peygamber'e atfettiği "Cömert gâvur cimri Müslümandan yeğdir" ifadesiyle ne sunan da ne de sunulun da hiçbir ayırım kriteri barındırmayan cömertliğin bu evrenselliğine işaret eder. Nitekim klasik Türk şiirinin deniz ve nehirler gibi ayırımdan uzak tabiat unsurlarıyla bu evrenselliği dillendirmiştir:

Hak er geç cimrilerin hakkından gelir;
Cehennem ateşleri onlar içindir.
Ne der, dili inciler saçan Muhammed;
Cömert gâvur cimri müslümandan yeğdir. (2021, s. 12)

Mihri Hatun'un (öl. 1515) aşağıdaki beyti deniz gibi coğrafi unsurlar üzerinden cömertliğin imgelenme biçiminde nasıl ifade edildiğine dikkat çekici bir örnektir. Klasik Türk şiirinde yaygın olarak görüldüğü üzere memduhun çoğunlukla cömertliği okyanuslar ve büyük denizler gibi sınırsızlık imgeleriyle kıyaslanır. Ancak onun lütfunun deryasını teşbihe bu imgeler bile yetersiz kalmaktadır:

Muhî-i kulzüm-i ‘ummân olunmaz cûdına teşbîh
Kim anun lutfı deryâsı cihânda bî-kerânîdür (Mihri Hatun K. 14)

Klasik Türk şairi Edirneli Şevkî'nin (öl. ?) deyişiyle memduhunun vasfında cömertlik çağlayıp duran nehirlerden daha coşkulu ve yedi denizin sularından daha derindir. Akışıyla sürekliliği, derinliğiyle sonsuzluğu imgeleyen memduhunun cömertliği, dünya insanların gözünde can suyu gibidir. Deniz ve nehirlerle yapılan bu imgelemeyle cömertlik, insanlara hayat veren, onları hem

maddi hem de manevi anlamda besleyen bir unsur olarak ortaya konulur:

Cûdunun cûyî katında yedi deryâ-yı ‘amîk

Görünür şahs-ı cihânun gözine âb-ı şemer (Edirneli Şevki Kıt. 1)

Bulut ve Yağmur

Klasik Türk şiirinde bulutlar gökyüzünden topladıkları rahmeti yağmur olarak yeryüzündekilere bahşeder. İçinde sakladığı bu hazineyi Tanrı'nın yarattıklarına hayat vermesi amacıyla boca eder. Bulutlardan süzülen yağmur ise, ihsanın somut bir imgesi olarak karşımıza çıkar. Fizikî anlamda yağmur susuz gönüllere ferahlık, toprağa can ve hayata tazelik verir. Cömertlik de manevi anlamda tazeliğin paylaşımıdır. Paylaşıldıkça bereketlenir, paylaşana da misliyle geri döner. Nitekim İslam ahlak düşüncesinde cömertlik, cimrilüğün zıddı olarak, malı arındıran ve nefsi bencillikten temizleyen bir infak disiplini şeklinde tanımlanır; Kur'an'da cimrilığe karşı önerilen başlıca yol, malı Allah rızası için harcayarak hem kalbi hem serveti tezkiye etmektir (Kasapoğlu, 2007, s. 330-336). Bu anlayışın Türk-İslam edebiyatındaki yansıması olan Kutadgu Bilig'de de Yusuf Has Hacib, cömertliği bir eksilme değil, aksine sürekli bir yenilenme ve tamamlama döngüsü olarak görerek şu öğütte bulunur: "Cömert ol, bağışla, içir ve yedir; eğer malın eksilirse tekrar çalış, kazan ve eksigi tamamlama" (akı bol bağışla içür hem yitür / kalı eksüse ur yana al yetür) (Şenata, 2022, s. 345-346). Bu yaklaşım, cömertliğin tıpkı yağmurun toprağı besleyip ürünü artırması gibi, malı eksiltmediğı bilakis bereketlendirdiğı fikrini işler. Cömertlik maddi bir paylaşımın ötesinde, bulutlardan rahmet ve yağmurlardan bereket gibi manevi bir aktarımı simgeler. Nevî'nin (öl. 1599) cömertliğiyle rüzgâr estiren, adaletiyle yağmuru yağdıran biri olarak memduhunu tasvir etmesi bu imgeleme örnek kabul edilebilir. Zira (memduhunun) zatının yüceliğinden ufuklara yani yeryüzüne cömertlik rüzgârları esmekte ve cömertliğiyle de âleme adalet yağmurları yağmaktadır. Nevî burada bir hükümdarın cömertliğini doğanın cömertlikle özdeşleşmiş imge öğeleriyle ilişkilendirmektedir:

Âfâka cenâbundan eser bâd-ı mürüvvet

Cûdunla yagar ‘âleme bârân-ı ‘adâlet (Nevî K. 5)

Âşık Veysel'in deyişiyile cömertlik Hak'tan toprağa verilmiş, bir erdemdir. Tıpkı toprak gibi, bulutlar da gökyüzünden devşirdikleri rahmeti ayırım gözetmeksizin tüm insanlığa ve hayvanata sunar. Doğanın özülle örtüşen cömertlik bu imgelerle dizelere aktarılır:

Dileğin var ise iste Allah'tan

Almak için uzak gitme topraktan

Cömertlik toprağa verilmiş Hak'tan

Benim sadık yârim kara topraktır (2024, s. 138)

Hamdî'nin (öl. 1503) nazarında Yaraticı'nın cömertliği bereketli olmakla birlikte ayırım gözetmez. O, lütfunda kimseyi ayrı tutmaz, herkese ulaşır. "Ben Hamdî, sanmam ki böyle dudakları kurumuş kalayım," demekle ayırım gözetmeyen cömertlik sahibinin bu susuz gönlü görmezden gelmeyeceğine tam olan inancına vurgu yapar:

Feyyâz iken dü ‘âlemde cûdun bulıtları

Hamdîyem ummazam ki kalam [böyle] teşne-leb (Hamdî G. 1)

Gül Bahçesi/ Ağaç ve Meyve

Klasik Türk şiirinde gül bahçesi, ağaç ve meyve gibi unsurlar hem zahirî hem de batini anlam dünyasıyla cömertliğin imgesel temsillerindedir. Güzelliğiyle gözleri, kokusuyla ruhları şad eden gül, kimi zaman sevgilinin cömertliğine imge olarak kullanılmıştır. Ağaç ise gölgesiyle ve verdiği meyvelerle cömertlikte bolluğun ve sürekliliğin timsalidir. Hayati İnanç'ın "Verdiğin senin, aldığın değil (2020, s. 48)." anlayışıyla örtüştüğü şeklinde, şiirde kendinden arttırdıklarını esirgemeyen "meyve yüklü ağaç" metaforu, insanın paylaşarak zenginliğini daha da anlamlı kılmasını salık veren bir idealin temsilî hâline gelir.

Üsküplü İshak Çelebi (öl. 1538), Yavuz Sultan Selim'i yazdığı kasidede cömertliğin ve iyiliğin gül bahçesine benzettir. Sultan tüm bu güzellikleri vafında toplamış kişidir. Lütuf bulutlarından taze gonca ve çimenler yetişir. Ayrıca İshak Çelebi, cömertlikle açan çiçekler ve goncalar metaforuyla bu erdemlerin insanı güzelleştiren ve hayat veren yönüne vurgu yapmaktadır. Şairin gözünde Sultan Selim bu erdemlere malik olup bunları şartsız ve beklentisiz etrafına yayarak yaşadığı her ortama tazelik ve güzellik veren bir padişahdır:

Gülşen-i cûd u kerem Sultân Selim ol kim anun

Ebr-i ihsânından olur tâze gonca ter çemen (Üsküplü İshak Çelebi K. 13)

Cömertliğin insanın manevi olgunluğunun ölçülerinden biri oluşu, tasavvuf literatürü ve erken Türk ahlak geleneğinde sıkça vurgulanır. Divanü Lügati't-Türk'teki tasavvufî ve ahlakî unsurları inceleyen Saliev, cûd, kerem ve sehâ gibi terimlerle karşılanan cömertliğin, kişinin olgunluğunun bir göstergesi olduğunu belirtir. Yazara göre bu erdem; açları doyurmak, komşuya ikramda bulunmak ve insanlığa faydalı kalıcı eserler bırakmak ("edgü at") gibi davranışlarla doğrudan ilişkilidir (Saliev, 2023, s. 68–72). Bu çerçevede cömertlik, yalnızca bir paylaşma edimi değil, kişinin ardında bıraktığı kalıcı erdem mirasının temel bileşeni olarak

düşünülür. Böyle bir perspektiften bakıldığında klasik Türk şiirinde hakiki zenginliğin elde tutulan değil infak edilen mal olduğu; gerçek keremin ise minnet yüklemeyen, karşılıksız ihsan biçiminde tasarlandığı söylenebilir. Bâkî'nin (öl. 1600) "Lutf-ı bî-minnet" ifadesi tam da bu noktada anlam kazanır: Şair, memduhunu cömertlik bahçesinde her defasında minnet duygusu uyandırmadan meyve veren bir kerem fidanına benzeterek, beklentisiz lütfun cömertlik erdeminin en üst mertebesini temsil ettiğini vurgular:

Bâg-ı cûdında nihâl-i kereminden derilür
Lutf-ı bî-minnetinün mîvelerinden her bâr (Bâkî K. 18)

Gökyüzü

Cömertliğe dair imgelem dünyasında, gökyüzünün tüm tasvirlerin üzerinde bir çatı gibi konumlandığını söylemek mümkündür. Sınırsızlığı, enginliği ve kapsayıcı oluşuyla gökyüzü ilahi bir kudretin veya insanca bir merhametin imgelemi olarak şiirlere malzeme edilmiştir. Nitekim gökyüzünün her şeyi kucaklayıcı yönü cömertliğin özüne dairdir. Fütüvvet anlayışında da cömertlik, ayırım gözetmeksizin iyilikte bulunma ilkesine bağlanır; Kuşeyrî ihsanı, "suçluya dahi cömertlik yapmak" şeklinde tarif ederek, nimet ve ikramın sadece hak edene değil, kusurlu olana bile yönelmesi gerektiğini vurgular (Kabakçılı, 2011, s. 304). Doğu sahası Türk yazı dillerinde Gülistan Tercümesi'nde yer alan "cûvân-merdliğini minnetsiz kılgıl kim anıñ fâyidesi şaşa âyid turur" ifadesi de, gerçek cömertliğin minnet yüklemeyen, karşı tarafı borç altında bırakmayan ve nihayetinde faydası bizzat cömert kişinin kendisine dönen bir erdem olduğunu ortaya koyar (Alan, 2022, s. 952). Bu yaklaşım, cömertliği başkaları üzerinde baskı kurmanın değil, yük hafifleten ve ufuk açan bir iyilik biçimi olarak konumlandırır. Gökyüzünü cömertlik imgelemi olarak düşündüğümüzde, fütüvvet ehlinin bu "ayırım gözetmeyen ve minnetsiz ihsan" anlayışıyla örtüşen bir tabloyla karşılaşırız: nasıl gök kubbe inanç, kimlik ve statü farkı gözetmeksizin herkesi kuşatıyorsa, cömertlik de muhatabını seçmeyen, evrensel ve karşılıksız bir ihsan biçimi olmalıdır. Bu öz, İslam düşünce geleneğinde "hakiki cömertlik" kavramıyla açıklanır. İbn Sînâ ve Fârâbî geleneğinde cömertlik (cûd), "gerekeni karşılıksız olarak vermek" şeklinde tanımlanır; buna göre gerçek cömert, eyleminden herhangi bir iyilik veya yarar beklemeksizin verendir (Toksöz, 2016, s. 84). Bu felsefeye göre, bir beklentiyle veya minnet duygusu oluşturmak için yapılan yardım cömertlik sayılmaz. Gökyüzünü cömertlik imgelemi olarak düşündüğümüzde, bu "hakiki cömertlik" tanımıyla tam bir uyum görürüz; yağmur toprağa düşerken bir karşılık beklemez. Bu durum cömertliğin saf ve koşulsuz bir iyilik sunumunun panoramasıdır.

Mihri Hatun (öl. 1515) dizelerinde gökyüzünü, nimetleriyle yeryüzünü süsleyen bir unsur olarak tasvir ederek, cömertliğin gökyüzü imgesiyle ifade edilmesine özgün bir örnek sunar. Cömertliğin sofrasından yeryüzünün her daim süslenmesi şaşılacak bir şey değildir; öyle ki bu sofraya gökyüzü, onun katığı ise ay ve güneştir. Yeryüzünün güzellik ve bereketinin daimiliği gökyüzünden sunulan ilahi bir cömertliğin mahsulüdür. Şair, cömertlik için gökyüzü imgelemine kullanarak doğadaki düzeni ve sürekli tazelenen hayatı Allah'ın bitmek tükenmek bilmez bir ihsanının yansıması olarak yorumlar. Kullara düşense buna hayret etmemek bilakis bu azameti görüp şükredenlerden olmaktır:

'Aceb mi yer yüzi dâ'im bezense cûdı hânından

Felekdür sofrası her dem kamer şems ile nânıdır (Mihri Hatun K. 14)

Muhatabının cömertliğini engin bir sema gibi tasvir eden ve onun tükenmez ihsanını bu sonsuzluk imgesiyle özdeşleştiren bir diğer örnek ise Amrî'ye (öl. 1523) aittir. Dizelerde, onun iyilik bulutlarıyla gökyüzü yeryüzüne bereket sunmakta; bunun sonucunda ise cömertlik bahçeleri yeşermekte ve seha, bir servi misali gökyüzüne doğru yükselmektedir. Şair bu beyitte, "sipih" kavramını sınırsızlığı ve kuşatıcılığı bağlamında ele alarak onu cömertliğin somut bir imgesi olarak kurgulamıştır. Cömertliğe imge olan gökyüzünü, bulutlar sayesinde yeryüzüne hayat sunması gibi cömert kişi de ihsanı ile etrafına hayat sunar:

Sen ol sipih-i keremsin ki ebr-i lutfundan

Açıldı gülşen-i cûd u yüceldi serv-i sehâ (Amrî K. 1)

Sonuç

Bu çalışmada iyilik temalarından cömertlik erdeminin klasik Türk şiirindeki çok katmanlı iz düşümleri tespit edilmeye; bu bağlamda kavramsal, tematik, figüratif ve imgesel düzlemde çözümlenmeleri yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma neticesinde cömertliğin şiirde maddi bir eylem olmanın yanında bireysel bir olgunluk, toplumsal itibar, ilahi merhametin yansıması ve uhrevi kurtuluşun yollarından biri olarak birçok zengin anlam katmanıyla işlendiği görülmüştür.

Ulaşılan temel bulgular ve sonuçlar, çalışmanın daha derinlikli bir şekilde kavranabilmesi amacıyla aşağıda maddeler hâlinde sunulmaktadır:

1. Cömertlik çok katmanlı anlam yapısına sahip bir erdemdir:

* Yalnızca mal ve mülk paylaşımı değil; bireysel bir olgunluk göstergesi, toplumsal itibarın kaynağı, uhrevi kurtuluşa ulaşmanın yollarından biri ve ilahi merhametin yeryüzündeki tezahürü gibi birçok çok anlam katmanıyla işlenmiştir. Ayrıca tevazu, merhamet ve manevi olgunluk gibi değerlerle örülmüş olan cömertlik, yalnızca bir davranış biçimi değil, aynı zamanda insanın ahlaki ve ruhsal kemalini yansıtan derinlikli bir fazilet olarak değerlendirilmiştir.

* Maddi karşılıklarla ilgili işlenmekle birlikte kişilerin gönlünü hoş tutmaktan bilgi paylaşımına kadar üst boyutlarda karşılık bulmuştur.

2. Cömertliğin imgesel yansımaları özgünlük taşıır:

* Güneş, deniz, nehir, gül bahçesi, yağmur gibi doğaya ait unsurlarla imgelendiği görülmektedir. Bu imgeler sayesinde kozmik bir düzleme konumlandırılmış; bir tarafıyla Tanrısal ihsanın diğer tarafıyla ideal insan tipinin özelliklerinden biri olarak resmedilmiştir.

* Güneşin ışığını esirgememesi, nehrin suyunu akıtarak hayat vermesi ya da yağmurun toprağa bereket sunması gibi tasvirler, cömertliği doğanın süreklilik ve verimlilikle ilişkilenen yönleriyle bütünleştirir.

3. Cömertlik erk sahiplerine meşruiyet aracı olmuştur:

* Özellikle kasidelerde erk sahiplerini övmek için başlıca iyilik temalarından biri olarak yer bulmuştur.

* Örneğin hükümdarların cömertlik vasıfları sadece bir fazilet değil adaletle yönetmenin, halkla yaşamının ve en önemlisi liderliklerinin meşruiyetine nişan olarak gösterilmiştir.

4. Cömertlik insanı ve toplumu güzelleştiren temel bir değerdir:

* Bu manada cömertlik insanı yani bireyin karakterini güzelleştirir, onu toplum nazarında daha sevimli ve saygı duyulan biri konumuna getirir. Aynı zamanda toplumu güzelleştirir; çünkü toplumdaki yardımlaşma ve dayanışma gibi değerleri besler ve bu sayede toplumsal bağları kuvvetlendirerek huzur ve güveni tesis eder.

* Örneğin Şeyh Galib ve Ahmed Paşa gibi şairler dizelerinde, cömertliğin hem birey hem toplum nezdinde güzelliği, iyiliği ve düzeni sağlayan kıymetli bir erdem olarak belirtir.

5. Cömertlik toplumsal anlamda dayanışma ve itibarın temelidir:

* Çalışmada cömertliğin, bireyler arası basit bir iyilik eylemi olmanın ötesinde; toplumsal düzeyde saygınlık ve güven inşasının yapı taşlarından biri olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, Hayâlî Bey ve Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim gibi şairlerin eserlerinde cömertlik; toplum nazarında ferdin değer katsayısını artıran en önemli vasıflardan biri olarak işlenmiş ve teşvik edilmiştir.

6. Cömertlik ve mutluluk arasında doğrudan ilişki kurulmuştur:

* Klasik Türk şiirinde cömertlik, her iki dünya saadetinin anahtarlarından biri olarak işlenmiştir. Örneğin Derviş Hayâlî ve Nevî gibi isimlerin dizelerinde cömertlik ve mutluluk arasında olduğu düşünülen ruhsal bağın ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

7. Cennet kapısını aralayan ahlaki bir değer olarak ele alınmıştır:

* Cömertlik şairlerce ahiret felahının vesilelerinden biri olarak ele alınmış; zıttı olan cimrilikse ahiret saadetini engellerden biri olarak konumlandırılmıştır. Örneğin Derviş Hayâlî, Revânî ve Seyyid Mehmed Emîn Efendi gibi şairlerin cömertliği uhrevi kurtuluşun bir vesilesi olarak değerlendirdiği; cimriliği ise buna engel arzılardan biri olarak yerleştirdiği görülmektedir.

8. Cömertlik kişilik ve ruhsal yüceliğe simgedir:

* Cömertlik kişi için büyüklüğün, ululuğun ve ruhsal inceliğin nişanesi kabul edilmiştir. Örneğin Kânî ve Nâsîd gibi şairlerin beyitlerinde cömertlik, Tanrısal bir ihsanın kişilerdeki yansıması, bir anlamda seçilmişliğin alameti olarak görülmüştür.

9. Cömertlik erdemlerin ve güzelliklerin başlangıcıdır:

* Şairlerin cömertlik olmadan diğer erdemlerin anlamsız kalacağına dair vurguları dikkat çekicidir. Örneğin Kemâl Ümmî ve Nefî gibi şairler cömertliği tüm erdemlerin başlangıcı ve insanı insan kılan faziletlerin temellerinden biri olarak işlemiştir.

10. Sevgili figürüyle cömertlik arasında ironik bir ilişki kurulmuştur:

* Sevgili klasik Türk şiiri eksenin genellikle cömertliğe tezat arz eden davranışlarla bir anlamda "cimrilik"le özdeşleştirilmiştir. Âşığın nazarında bambaşka bir anlam taşıyan bu cimrilikte sevgilinin bir bakışı yahut bir tebessümü bile cömertlik olarak kabul edilmiştir.

* Cömertliğinden ziyade nadirde olsa sunduğu ihsanlarla sevgili âşığın gönlünde yüce bir makama konumlandırılır; bu açıdan "sembolik" bir ihsan kaynağı olarak kabul edilir.

11. Tanrının bir vasfı olarak cömertlik şiirlerde yüceltilmiştir:

* Allah'ın isimleriyle ilişkilendirilen cömertlik, varoluşun başlangıcı ve tüm varlıkların kaynağı gibi metafizik boyutlarla ilişkilendirilerek yüceltilmiştir. Örneğin Fenâyî ve Âşık Paşa gibi şairlerin dizelerinde Allah'ın yaratma sıfatının cömertlikle vücut bulduğu ifade edilmiştir.

12. Figüratif temsillerle cömertliğin tarihi prototipleri hafızalardan şiirlere aktarılmıştır:

* Hâtîm et-Tâî, Bermekîler, Ca'fer-i Tayyar gibi şahsiyetler cömertliğe sembol olarak şiirlerde idealize edilmiştir.

* Şiirde kullanılan bu figürler aracılığıyla memduhların cömertliği öne çıkarılmış ve bu sayede toplumsal düzlemde ahlaki mirasın sürekliliği hedeflenmiştir.

Bu sonuçlar ışığında, cömertliğin yalnızca geçmişte kalan bir kavram değil, günümüzde de bireysel ve toplumsal ilişkilerde temel bir değer olarak yaşatılması gerektiği aşikârdır. Klasik Türk şiirindeki cömertlik anlayışı, modern dünyada insanın hem kendisiyle hem toplumla hem de ilahi düzenle kurduğu ilişkinin sağlıklı, dengeli ve ahlaki olabilmesi için güçlü bir ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu araştırmanın hazırlanmasında yapay zekâ kullanılmadı.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence was used in the preparation of this research.

Kaynaklar

- Ahmed Yesevi. (2010). *Divan-ı Hikmet*, Hayati Bice (Haz.). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akkuş, M. (1991). *Nef'î, Sanatı ve Türkçe Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)* (Tez No: 14485). [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Aktuna, E. (1992). *Amrî Divanı'nın Gramer İndeksi*. [Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi].
- Alan, S. (2022). Doğu sahası tarihi Türk yazı dillerinde eş anlamlılık çerçevesinde "cömertlik" kavramı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(3), 942-959.
- Alıcı, L. (1998). *Dîvân-ı Nâşid İnceleme-Tenkitli Metin* (Tez No: 71568). [Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Armutlu, S. (1991). *Mihri Hatun Divanı (İnceleme - Metin)*. [Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi].
- Âşık Veysel. (2024). *Dostlar Beni Hatırlasın*. İnkılap Kitabevi.
- Avşar, Z. (2017). *Revânî Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 10.03.2022].
- Aydın, H. (2010). *Cevrî Divanı'nın Tahlili* (Tez No: 273216). [Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Balbaba, S. (2009). *Kemal Ümmî Divanı: Tenkitli Metin - İndeks* (Tez No: 240111). [Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Başpınar, F. (2008). 17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divanı, *İnceleme-Tenkitli Metin* (Tez No: 227351). [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Bayyurt, M. (1996). *Hayâlî, Ravzatü'l-Envâr (Dil Özellikleri-Metin-Seçme Sözlük)*. [Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi].
- Bekar, A. K. (2019). *Kerküklü Tabiboğlu Divanı* (Tez No: 593218). [Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nabi Divanı*. MEB Yayınları.
- Brinkmann, S. (2023). *Olan Biteni Kaçırma Keyfi*. İletişim Yayınları.
- Çağrı, M. (2011). Cömertlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8. Cilt. TDV Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. & Tanyeri A. (1990). *Üsküblü İshâk Çelebi, Divan*. Mimar Sinan Üniversitesi Yay.
- Çelik V. B. (2021). *Hayâlî Bey Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dil İçi Çeviri)*. [Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi].
- Dodangeh, A. (2024). Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî'nin Ahlâk-î Muhsinî Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, (21), 27-61.
- Edib Ahmed Yükneki. (2016). *Atebetü'l-Hakayık*, Ayşegül Çakan (Haz.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eliaçık, M. (1992). *Tokatlı Kânî Divanının Tenkitli Metni, Hayatı, Kişiliği, Vazifeleri, Eserleri, Dili, Sanatı ve Üslubu*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Erdoğan, M. (2008). *Kabûlî İbrahim Efendi, hayatı, edebî kişiliği ve divanı (inceleme-tenkitli metin-dizin)*. (Tez No: 218953). [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Ertem, R. (1995). *Yahyâ Dîvânı*. Akçağ Yay.
- Feridüddin Attar. (2021). *Terceme-i Pendname-i Attar*. Cemal Aydın (Haz.), Sufi Kitap.
- Feridüddin Attar. (2019). *Mantık'ı Tayr*. (Haz. Abdülbaki Gölpinarlı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Feridüddin Attar. (2017). *Terceme-i Pendname-i Attar*, Ahmet Metin Şahin, (Haz.), Karbon Kitaplar.
- Filibeli Ahmed Hilmi. (2017). *A'mak'ı Hayal*, Esra Keskinlik (Haz.). Şule Yayınları.
- Gider, M. (2011). *Seyyid Mehmed Emin Efendi Divanı Tenkitli Metin- İnceleme* (Tez No: 285884). [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Gök, S. (2022). Geleneğin tanıklığında klasik Türk şiirinde "cimri tipi" ve sosyal bir eleştiri unsuru olarak "cimrilik". *Journal of Literature and Humanities*, 68, 17–28.
- Gölpinarlı, A. (1968). *Hüsn ü Aşk*. Altın Kitaplar.
- Güfta, H. (1995). *Sâlim (Mirzâ-zâde) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni* (Tez No: 42662). [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Halil Cibran. (2016). *Aforizmalar*. Arkhe Yayınları.
- Halil Cibran. 2020. *Kum ve Köpük*. Siyah Beyaz Yayınları.
- Hacı Bektaş Veli. (2006). *Makalat*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Rüşd. (2018). *Tutarsızlığın Tutarsızlığı*. Muharrem Hilmi Özev (Haz.). Bordo Siyah Yayınları.

- İmam Gazali. (2019). *İhyaü Ulumi'd-Din*. (Haz. Dilaver Selvi). Semerkand Yayıncılık.
- İmam Gazali. (2015). *Cömertliğin Fazileti ve Cimrilik*. Çelik Yayınevi.
- İmam Buhari. (2005). *El-Edebü'l Müfred*. Tahlil Yayınları.
- İsmail Hakkı Bursevi. (2005). *Rûhu'l Beyân* (Haz. H. Kamil Yılmaz). Erkam Yayınları.
- Kabakçılı, O. (2011). Kur'an'da Fütüvvet. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 299-307.
- Kasapoğlu, A. (2007). Kur'an'a göre cimrilik -sebepleri, zararları ve eğitimi-. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 329-364.
- Karacan, T. (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Kâtip Çelebi. (2016). *Mizanü'l-Hakk fi İhtiyarî'l-Ehakk*. Dergâh Yayınları.
- Kelpetin, M. (2019). Ma'n b. Zâide. *Türkiye diyanet vakfı islâm ansiklopedisi*, 7. Cilt. TDV Yayınları.
- Keykavus. (2016). *Kabusname*, Ozan Yılmaz (Haz.). Hasbahçe Yayınları.
- Kutsal kitap: kuran-ı kerim*. (2021). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı*. TDK Yayınları.
- Mevlana Celaleddin-i Rumi. (2015). *Mesnevî*, Adnan Karaismailoğlu (Haz.). Akçağ Yayınları
- Nar, O. (2016). *Yenişehirli İzzet Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni (Metin-İnceleme-Dizin)* (Tez No: 447984). [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Necip, A. (2012). *H. Ömer*. Altın Post.
- Nizamülmülk. (2023). *Siyasetname*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oscar Wilde. (2022). *Dorian Gray'in Portresi*. Cem Yayınevi.
- Ömer Hayyam. (2022). *Rubailer*. (Haz. Sabahattin Eyüboğlu). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Önkal, A. (1992). Ca'fer-i Tayyar. *Türkiye diyanet vakfı islâm ansiklopedisi*, 6. Cilt. TDV Yayınları.
- Özdemir, V. (1993). *Hamdullah Hamdi Divanı (Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanın Tenkitli Metni)*. [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi].
- Pala, İ. (2024). *Aşk Hikâyesi*. Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (2016). *Mesela*. Kapı Yayınları.
- Peker, N. (2017). *Fenâyî Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)* (Tez No: 481195). [Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Saliev, M. (2023). Divanü Lugatî't-Türk'te tasavvufî ve ahlakî unsurlar. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 65-72.
- Şen, Y. (2011). Hz. Peygamberin Merhamet Eğitim Metodu, *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(III), 28-29.
- Şenata, N. (2022). Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık'ta Cömertlik-Cimrilik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Söylem Filoloji Dergisi*, 7(1), 340-349.
- Şeyh Sadi Şirazi. (2022). *Gülistan*. Mehmet Kanar (Haz), Şule Yayınevi
- Tarlan, A. N. (1966). *Ahmet Paşa Divanı*. Milli Eğitim Basımevi.
- Tavukçu, O. K. (2000). *Ahmed Ridvân, Hüsrev ü Şîrîn* (Tez No: 94064). [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Toksöz, H. (2016). Fârâbî Düşüncesinde İlâhî Cömertlik (Cûd) ve Adalet (Adl). *Diyanet İlmî Dergi*, 52(1), 81-100.
- Tulum, M. & Tanyeri A. (1977). *Nev'î Divanı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tülücü, S. (1997). Hâtim et-Tâî. *Türkiye diyanet vakfı islâm ansiklopedisi*, 6. Cilt. TDV Yayınları.
- Yağcı, H. (2017). Hz. Peygamber'in insanları etkileyen davranış modelleri. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-24.
- Yağmur, S. (2011). *Aşkın Gözyaşları 2-Hz. Mevlana*. Kapı Yayınları.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa, Garib-nâme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)*. 4 C. TDK Yay.
- Yıldız, H. D. (1993). Ca'fer b. Yahyâ Bermekî. *Türkiye diyanet vakfı islâm ansiklopedisi*, 7. Cilt. TDV Yayınları.
- Yusuf Has Hacip. (2019). *Kutadgu Bilig*. Ayşegül Çakan (Haz.), İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yusuf Has Hacip. (2013). *Kutadgu Bilig*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.